

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 94(497.4Koper)"12/18":614.2

Prejeto: 4. 1. 2018

Starejše arhivsko gradivo o zdravstvu, hranjeno v Pokrajinskem arhivu Koper, s poudarkom na delovanju ubožnih ustanov od 13. do začetka 20. stoletja

ZDENKA BONIN

doc. dr., arhivska svetnica

Pokrajinski arhiv Koper

Kapodistriasov trg 1, SI-6000 Koper

e-mail: zdenka.bonin@gmail.com

Izvleček

Organizirano skrb za zdravstveno stanje ljudi je v Kopru mogoče spremljati vsaj od 13. stoletja dalje. Na vhodu v mesto je bil že leta 1262 postavljen špital sv. Nazarija, v katerem so našli zavetje romarji, mestni reveži, pohabljeni, od rojstva prizadeti posamezniki, najdenčki in oboleli, v 14. stoletju pa je Marco Trivisano v Zubenagi uredil še zavetišče za siromašne ženske. Mesto je imelo zdravnika in kirurga; oba sta morala biti vsako leto potrjena v velikem svetu. Za obubožane prebivalce mesta so skrbeli tudi laične bratovščine in redovniki, zlasti serviti. Francozi so namesto ukinjenih bratovščin, ki so do tedaj skrbele za ubožne ustanove, ustanovili dobrodelno kongregacijo. Mestni špital so leta 1810 preselili v poslopje opuščene samostana. Okrajni zdravnik Giovanni Andrea de Manzoni je sredi 19. stoletja pripravil pravilnik mestne bolnišnice. Poleg revežev iz celotnega koprskega zaledja je sprejemala tudi bolnike. Za revne otroke od 3 do 6 let starosti je bil v Kopru leta 1839 ustanovljen dobrodelni vrtec, leta 1859 pa še dobrodelna ustanova Grisoni, ki je skrbelo za vzgojo in izobraževanje otrok med 6. in 20. letom starosti.

Ključne besede:

Koper, zdravstvena oskrba, zdravstveni uradi, špitali, najdenčki, mestna bolnišnica, vrtec, sirotišnica

Abstract

OLDER ARCHIVAL RECORDS ON HEALTH CARE SERVICES KEPT IN REGIONAL ARCHIVES KOPER WITH THE EMPHASIS ON THE OPERATION OF POORHOUSES FROM THE 13TH TO THE EARLY 20TH CENTURY

Organized care for health condition of people in Koper can be monitored at least from the 13th century onwards. Already in 1262, St. Nazarius hospital was built at the town entrance, where pilgrims, the poor, the lamed, the handicapped since birth, foundlings, and the sick found shelter, whereas in the 14th century, Marco Trivisano established a shelter for the impoverished women in Zubenaga. The town had a doctor and a surgeon; both had to be confirmed by the Great Town Council every year. Lay fraternities and friars, especially servites, took care of the impoverished people of Koper. Fraternities had taken care of the poorhouses until the French who founded a char-

Key-words:

Koper, health care, health offices, hospitals, town hospital, nursery, orphanage

ity congregation instead abolished them. In 1810, the town hospital moved to the building of the abandoned Servite monastery. The district doctor Giovanni Andrea de Manzoni drew up regulations of the town hospital in the mid-19th century. The poor from the entire Koper hinterland as well as the patients were admitted to the town hospital. Charity nursery school was established in 1839 for poor children from 3 to 6 years of age, and in 1859 Grisoni charity was responsible for raising and educating children between the ages of 6 and 20.

Arhivski fondi in zbirke v Pokrajinskem arhivu Koper, ki vsebujejo starejše gradivo s področja zdravstva in delovanja ubožnih ustanov

Istrska mesta imajo dolgo tradicijo organizirane zdravstvene službe. V mestih so še pred podreditvijo Beneški republiki delovali komunski špitali, iz javnih (komunskih) sredstev pa so plačevali zdravnike in kirurge. Njihovo delovanje je bilo za skupnost tako pomembno, da so bili v komunskih statutih navedeni odloki o ustanovitvi špitalov, volitvah priorjev in prokuratorjev, o volitvah in potrjevanju zdravnikov in kirurgov v velikem svetu, o njihovih dolžnostih in plačilu.

Večji del starejšega komunskega gradiva, ki ga je na začetku 20. stoletja popisal Francesco Majer in med drugim obsega tudi dokumente o koprskem špitalu, je bil leta 1944 na pobudo bibliografskega nadzorništva iz Kopra odpeljan v Italijo. Gradivo je od letošnjega leta hranjeno v Državnem arhivu v Benetkah. Del komunskega gradiva, ki se nanaša na delovanje samostanov in bratovščin, je kot t. i. IX. skupina ostal v Kopru (SI PAK KP 6, Komuna Koper, IX. skupina). Med gradivom je ohranjenih nekaj podatkov o špitalu sv. Nazarija in fragmentov spisov zdravstvenega poverjenišтва med letoma 1724 in 1731. Del gradiva, ki se nanaša na omenjeno tematiko, je mogoče zaslediti tudi v fondu SI PAK KP 7, Občina Koper (1800–1949). Gradivo (razdeljeno je na kategorije) z zdravstveno tematiko je uvrščeno v kategoriji II (Ubožne ustanove in dobrodelnost – *Opere Pie e beneficenza*) in IV (Zdravstvo in higiena – *Sanità ed igiene*). Med njim velja opozoriti na finančne knjige špitala sv. Nazarija iz 1801, vpisnik zdravstvene službe 1808, registre bolnih zaradi nalezljivih bolezni in vzroke smrti 1935–1945. Nekaj gradiva je mogoče najti tudi v fondu Urada domen Koper (SI PAK KP 12, a. e. 166 do 197) v katerem so hranjeni spisi Pomorske sanitetne deputacije Koper (*I. r. Deputazione di Sanità Marittima di Capodistria, 1819–1850*). V mestu sta bila sredi 19. stoletja ustanovljena tudi dobrodelni vrtec (25. 11. 1839; *Asilo di carità per l'infanzia*) in dobrodelna ustanova Grisoni (15. 11. 1858, *Pio Istituto Grisoni*). Gradivo o obeh ustanovah je hranjeno v fondih SI PAK KP 498, Dobrodelna ustanova Grisoni 1794–1933¹, SI PAK KP 7, Občina Koper² in SI PAK KP 288, Rodbina de Belli.³

Dokumente o zdravstveni oskrbi prebivalstva, nalezljivih boleznih, opravljanju zdravniške službe in mestni bolnišnici je mogoče zaslediti tudi v rodbinskih fondih. Največ gradiva z omenjeno tematiko je ohranjenega v fondih SI PAK KP 288, Rodbina de Belli (1435–1932),⁴ SI PAK KP 299, Rodbina Gravisi

¹ Ohranjeni so: zapisniki sej upravnega sveta Dobrodelne ustanove Grisoni 1875–1889; statut in pravilnik dobrodelnega vrtca 1881; finančna dokumentacija otroškega vrtca 1901–1923; sprejemanje revnih in sirot v dobrodelno ustanovo 1916–1934; gradivo dobrodelne ustanove za dodelitev dote dekletom ob poroki 1919–1923.
Bonin: *Vodnik po fondih in zbirkah PAK*, str. 409–410.

² SI PAK KP 7, Občina Koper, t. e. 211, 213, 214, 348, 349.

³ V fondu so ohranjeni podatki o ubožni ustanovi za leto 1928 in zgodovinski podatki o njej.

⁴ Npr. korespondenca Cristofora de Belija, zdravnika in koprskega župana; podatki o koleri 1855; navodila zdravnikom za delo; inventar mestne bolnišnice.

(1440–1933)⁵ in SI PAK KP 304, Rodbina Manzoni (1611–1889).⁶ Gradivo o piranskih ustanovah hrani piranska enota PAK v fondu SI PAK PI 9, Komuna Piran (1173–1796).⁷ V podfondu Komune Piran s signaturo SI PAK PI 9.1, Notarske pergamentne listine je ohranjena tudi lekarniška diploma (aprobacija) Nicoloja Fonde, izdana v Benetkah leta 1682, in njegovega sina Giovannija Pietra iz leta 1721.⁸

Gradivo, pomembno za zgodovino zdravstva v severozahodnih istrskih mestih, je hranjeno tudi v državnih, mestnih in cerkvenih arhivih v Italiji. V Državnem arhivu v Benetkah (*Archivio di Stato di Venezia*) hranijo gradivo magistrature Zdravstvenega urada (*Provveditori alla Sanità*); uradniki, t. i. zdravstveni providurji, so imeli nadzor nad zdravstvom tako v mestu kot na *Terrafermi* in v provincah. Od leta 2017 je v sklopu arhiva hranjen tudi fond Starega koprskega občinskega arhiva (*Antico Archivio Municipale di Capodistria*), ki je bil leta 1944 iz Kopra umaknjen v Italijo. Za zdravstveno oskrbo mesta je pomembno zlasti gradivo, ki ga je Francesco Majer ob popisu uvrstil v t. i. VII. skupino (*Ospitale e S. Monte*).⁹ Gradivo o najdenčkih (morda tudi koprskih, ki so jih pošiljali v Benetke) hrani arhiv beneške sirotišnice (*Archivio Storico della Pietà*),¹⁰ del gradiva iz obdobja po prihodu pod avstrijsko oblast pa hrani Državni arhiv v Trstu (*Archivio di Stato di Trieste*) v fondu t. i. Združenih tržaških bolnišnic (*Ospedali riuniti di Trieste 1770–1958*).¹¹

Glej: Bonin: *Vodnik po fondih in zbirkah PAK*, str. 456.

⁵ Npr. dokumenti, ki se nanašajo na opravljanje zdravniške službe 1874–1889 (ukrepi proti malariji, mrliški ogledi, zdravstvena oskrba v mestu in na podeželju, ukrepi ob škrlatinki in davici, ukrepi pri vojakih z očesnimi boleznimi, oboleli za kolero, o epidemiji kolere 1886). Med gradivom so ohranjene tudi doktorske diplome posameznih članov družine, ki so na padovski univerzi končali študij medicine.

Glej: Bonin: *Vodnik po fondih in zbirkah PAK*, str. 463–465; Bonin, Rogoznica: *Rodbina Gravis. Inventar fonda v Pokrajinskem arhivu Koper (1440–1933)*.

⁶ Npr. podatki Giovannija Andrea Manzoni o vremenu in njegovem vplivu na pojav bolezni 1832–1845; podatki o kirurgiji; zapiski in statistični podatki o kolero 1836, 1849, 1855; korespondenca o medicinskih konzultacijah 1805–1864; dokumenti o medicini in zdravnikih, o boleznih, epidemijah, zdravstvenih ustanovah, patologiji, porodničarstvu, kirurgiji, zapiski in navodila G. A. Manzoni o koprski bolnišnici in njenem delovanju, o pomenu celjenja, register cepljenj za koprsko področje 1835.

Glej: Bonin: *Vodnik po fondih in zbirkah PAK*, str. 472.

⁷ Poudariti velja t. i. *Repertorium Rerum Notabilium Comunis Pirani* (v nadaljevanju Repertorij) 1282–1814, v katerem so zbrani prepisi za komuno pomembnejših listin in dukaletov (npr. zapisi o ustanovitvi in delovanju Zdravstvenega urada v Piranu 1576, o ustanovitvi sedeža zdravstvenega urada za Istro v Kopru 1577), knjige seznamov ljudi, ki so bili izgnani iz Pirana zaradi hudih kaznivih dejanj (*Libri forbanitorum*) 1302–1568 (npr. podatki o posilstvu 1306), in o piranskem špitalu (*Hospitale*) 1517–1765 (npr. inventar piranskega špitala in imetja, dolžniki špitala 1598–1636, inventar špitala in zapisi o dolžnikih 1632–1693, zapisi o dolžnikih špitala 1695–1763, knjiga beležk in zapisov o dolžnikih špitala 1765–1808, register stroškov špitala 1517–1600).

Bonin: *Vodnik po fondih in zbirkah PAK*, str. 48–52.

⁸ SI PAK PI 9.1, a. e. 1871.

⁹ Po Majerjevi ureditvi gradivo o koprskem špitalu sv. Nazarija obsega arhivske enote od št. 1125 do 1145. Gradivo se nanaša na zgodovino špitala, njegovo upravljanje in sprejemanje v špital (npr. zapisniki sej generalnega kapitlja bratovščine sv. Antona opata, ki so se nanašali na špital, knjige prihodkov, stroškov, o sporih špitala s koprskim kapitljem).

Majer: *Inventario dell'Antico Archivio Municipale di Capodistria*, str. 103–105.

¹⁰ Ustanova hrani gradivo o najdenčkih od 16. do 19. stoletja, knjige o zapustitvi otrok v nišah, registre oddaje otrok dojiljam in podobno.

Internetni vir: Archivio Istituto Santa Maria della Pietà – Venezia, <http://www.pietavenezia.org/it/istituto/cultura/archivio/>. Pridobljeno 22. 11. 2017.

¹¹ Med gradivom velja opozoriti na sezname sirot, sprejetih v tržaško sirotišnico (npr. AST, Ospedali riuniti di Trieste, serie Esposti ed orfani, Giornale degli orfanelli del 1. 1. 1827 al 31. 12. 1828, N. 59), in registre sirot, oddanih v rejo v Trst, goriško in istrsko okrožje (npr. AST, Ospedali riuniti di Trieste, Protocollo degli Orfanelli dati in allevamento a Trieste e nel Circolo d'Istria e Gorizia nel giorno 22. Novembre 1839 a tutto Dicembre 1843, N. 16).

Odnos do siromašnih in sirot

V Evropi se je s ponovno oživitvijo blagovnega gospodarstva in širjenjem mestne civilizacije med 11. in 13. stoletjem spremenil tudi odnos do siromaštva. Ta najpomembnejša vrednota prvotnega krščanstva je bila še v visokem srednjem veku poroštvo za zveličanje, s širjenjem denarnega načina gospodarstva pa se je odnos do siromaštva povsem spremenil. Kot odgovor na novi način življenja so na eni strani nastajali številni ubožni redovi, vanje pa so se navadno zatekali prostovoljni *siromaki*, ki so večinoma izhajali iz višjih družbenih slojev, na drugi strani pa je milosrčnost, ki se je izražala v miloščinah in darovih cerkvenim ustanovam (in prek njih redkim posameznikom), postala priljubljena oblika odpuščanja grehov *tuzemnega* življenja. V tem obdobju so se zlasti po sredozemskem delu Evrope močno razširili številni samostani t. i. uboštenih (tudi mendikantskih oz. beraških) redov, špitali in bratovščine. Dobrodelnost in dajanje miloščine sta predvsem v 14. in 15. stoletju postala izrazito družbeno usmerjena, saj je v ospredje prišla skrb za pomoč znanim ljudem (navadno istega območja in podobnega socialnega okolja), ki jih Bronislaw Geremek imenuje »*sramežljivi siromaki*«. ¹² Njihova upravičenost do pomoči je bila utemeljena z njihovim izvorom, saj jim je *stan* prepovedoval beračenje, hkrati pa je bil *sram* znamenje njihove visoke morale. T. i. *bratovska* pomoč je dajala prednost znanim ljudem, navadno iz družbene elite, ki so zaradi različnih vzrokov obubožali. Odnos do pravih revežev (beračev) pa se je močno spremenil. Ti so veljali za lenuhe in odpadnike družbe in kot taki niso bili vredni niti podpore niti usmiljenja. Tako mestne kot tudi cerkvene oblasti so s svojimi ustanovami skušale poskrbeti za določeno število izbranih mestnih siromakov, za druge reveže pa je njihov vsakdan pomenil hud boj za preživetje. Nazoren primer take institucionalizirane pomoči izbranim posameznikom so bili mestni špitali; navadno je že njihov ustanovitelj (dobrotnik) določil število oskrbovancev. ¹³

Ustanovitev zdravstvenih uradov v Benetkah in istrski provinci¹⁴

Beneška republika je veliko skrbi posvečala zdravstveni preventivi. V mestu so delovali najboljši zdravniki, ki so prihajali iz Padove in z drugih priznanih univerz. Benetke so imele razvejane trgovske stike z deželami Bližnjega vzhoda in severne Afrike, kjer so pogosto izbruhnile epidemije kuge in drugih nalezljivih bolezni. Zato so Benečani začeli graditi lazarete¹⁵ in druga skladišča, kjer je trgovsko blago ležalo določeno dobo (*contumacia*). Ustanovili so tudi posebno magistraturo *Provveditori alla Sanità*,¹⁶ ki je skrbela za preventivno varstvo me-

¹² Temeljni deli o zgodovini dobrodelnosti in milosrčnosti sta prav gotovo delo Bronislawa Geremeka: *Usmiljenje in vislice. Zgodovina revščine in milosrčnosti*, Ljubljana 1996, ki s svojimi spoznanji sega tudi na beneško ozemlje, in delo Michela Mollata: *The Poor in the Middle Ages: An Essay in the Social History*, London 1986.

¹³ Darovec: *Davki nam pijejo kri*, str. 91–95.

¹⁴ Celotno podpoglavje je povzeto po delu Flavia Bonina: *Vloga beneških funkcionarjev v primorskih mestih v 16. in 17. stoletju*, str. 99–104, a so zaradi lažjega razumevanja navedeni izvorna literatura in originalni arhivski dokumenti, ki jih je avtor uporabil pri raziskavi.

¹⁵ Prvi lazaret (bolnišnica za nalezljive bolezni) na beneških tleh je bil zgrajen leta 1423 na otoku v beneški laguni, kjer je bila cerkev *St. Maria di Nazaret*, po kateri so ustanove dobile tudi ime. Leta 1467 so poleg omenjenega zgradili še nov lazaret, ki je imel več kot 100 sob. Carbone: *Provveditori e Sopraprovveditori alla Sanità della Repubblica di Venezia*, str. 8.

¹⁶ Magistraturo *Zdravstvenega urada (Provveditori alla Sanità)* so kot stalen urad ustanovili leta 1485. Že prej pa so ob potrebi izvolili tri providurje, ki pa so jih odpustili, čim je nevarnost minila. Po kugi leta 1478 pa so se odločili postaviti stalen zdravstveni nadzor nad mestom, sestavljen iz 3 providurjev, ki so imeli široka pooblastila. Nadzorovati so morali pokope, delo

ščanov. Zdravstveni nadzorniki so skrbno spremljali stanje po vsem Sredozemlju in tudi v beneškem zaledju.¹⁷ Če se je kje pojavila kuga ali kakšna druga nalezljiva bolezen, so hitro ukrepali in sprejeli ukrepe za zaščito prebivalstva. Skrbno so pregledovali ladje in trgovce, še posebno tiste, ki so prihajali s področja, kjer je razsajala nalezljiva bolezen. Dobo kontumacije (karantene)¹⁸ so podaljšali na 40 dni in sprejeli ukrep, da nihče ni smel brez zdravstvene izkaznice pripeljati tovora v pristanišče ali iz njega.¹⁹ Ukrep je bil potreben zlasti v primerih, ko je ladja prihajala izven beneškega ozemlja in zaradi oddaljenosti niso vedeli, kakšno je bilo zdravstveno stanje v deželi, iz katere je ladja prihajala.²⁰ V večini primerov so bile napisane tudi sankcije za kršitelje (zaplemba ladje in tovora; zagrožena je bila visoka denarna kazen, v lažjih primerih lahko tudi samo 10 dukatov).²¹

Da bi zaščitili tudi preostale dele Beneške republike, je Senat v provincah ustanavljal Zdravstvene urade. S *terminacijo*, ki so jo objavili 27. 2. 1576 v Piranu (sestavila sta jo beneška nadzornika Hieronimo Barbarigo in Antonio Miani), so ustanovili Zdravstveni urad (*Procuratori della Sanità*). Urad so sestavljali trije uradniki. Njihova naloga je bila izdajati zdravstvene izkaznice ladjam, ki so izplule iz piranskega pristanišča, in pregledati ladje, ki so vplule v pristanišče (posebno pazljivo predvsem v obdobju, ko je razsajala bolezen). Prav tako so morali nadzorovati trgovce, ki so prihajali iz zaledja (avstrijskih dežel). Ob kršitvi so lahko zaplenili ladjo in tudi hišo lastnika, ki je robo kupil. Sumljivo robo so sežgali, prestopnike pa kaznovali in jih zaprli v ječo. Za uradnike so izbrali sposobne ljudi, ki so dobro poznali trgovce in dežele, iz katerih so prihajali. Ker so bili odgovorni za zdravstveno varnost ljudi v mestu, so morali vestno opravljati svojo dolžnost, in da se prestopki ne bi ponavljali, strogo kaznovati vse kršitelje. Dovolilnice, ki so jih izdajali, so morale biti brezplačne, vendar je že na začetku delovanja zdravstvenih uradov v provinci prihajalo do nepravilnosti in so zdravstveni nadzorniki za izdano dovolilnico zahtevali plačilo. Beneški Senat je na pritožbo trgovcev in kapitanov takoj ukrepal in tako početje prepovedal. Ob kršitvi je sledila kazen (100 dukatov), globo pa so dodelili beneškemu arsenalu. V Piranu so zahtevali, da mora biti »/.../ dovolilnica pečatena z mestnim pečatom in na običajen način.«

25. 3. 1577 so v Kopru ustanovili glavni sedež zdravstva za provinco (*Sede di Sanità*). Člani Zdravstvenega urada dr. Rinaldo Gavardo, Zan Paolo Zarotti, Valerio Fin, Fabricio Tarsia in Aurelio Vitorio so sestavili pravilnik s štirimi toč-

---

lazareta, zdravnikov in brivcev, gostilničarjev (predvsem tistih, ki so imeli sobe), gibanje beračev in prostitutk, čistočo mestnih ulic in vodnih cistern, kakovost živil itd. Do leta 1537 so jih volili v senatu, nato pa v velikem svetu. Po letu 1556 so uradu dodali še dva člana, nadprovidurja (*Sopraproveditori alla Sanità*), in jih pooblastili tudi za izrekanje smrtne kazni, vendar je moral to potrditi Svet X. Pod njihovo nadzorstvo so spadali vsi Zdravstveni uradi na ozemlju Beneške republike.

Da Mosto: *L'Archivio di Stato di Venezia*, str. 211.

¹⁷ Vsaki ladji, ki je izplula iz pristanišča, so morali izdati zdravstveno potrdilo, izkaznico, s katero so potrdili, da v mestu (in na ladji) ni nalezljivih bolezní. Očitno pa je prihajalo do poneverb (predvsem zaradi tihotapstva in utaje davkov), saj je uredba z dne 12. oktobra 1549 pod kaznijo 10 dukatov prepovedovala ponarejanje in zlorabljanje zdravstvenih izkaznic na celotnem beneškem ozemlju.

Prim.: SI PAK KP 300, t. e. 39, a. e. 41.

¹⁸ Navadno je trajala od 14 do največ 20 dni.

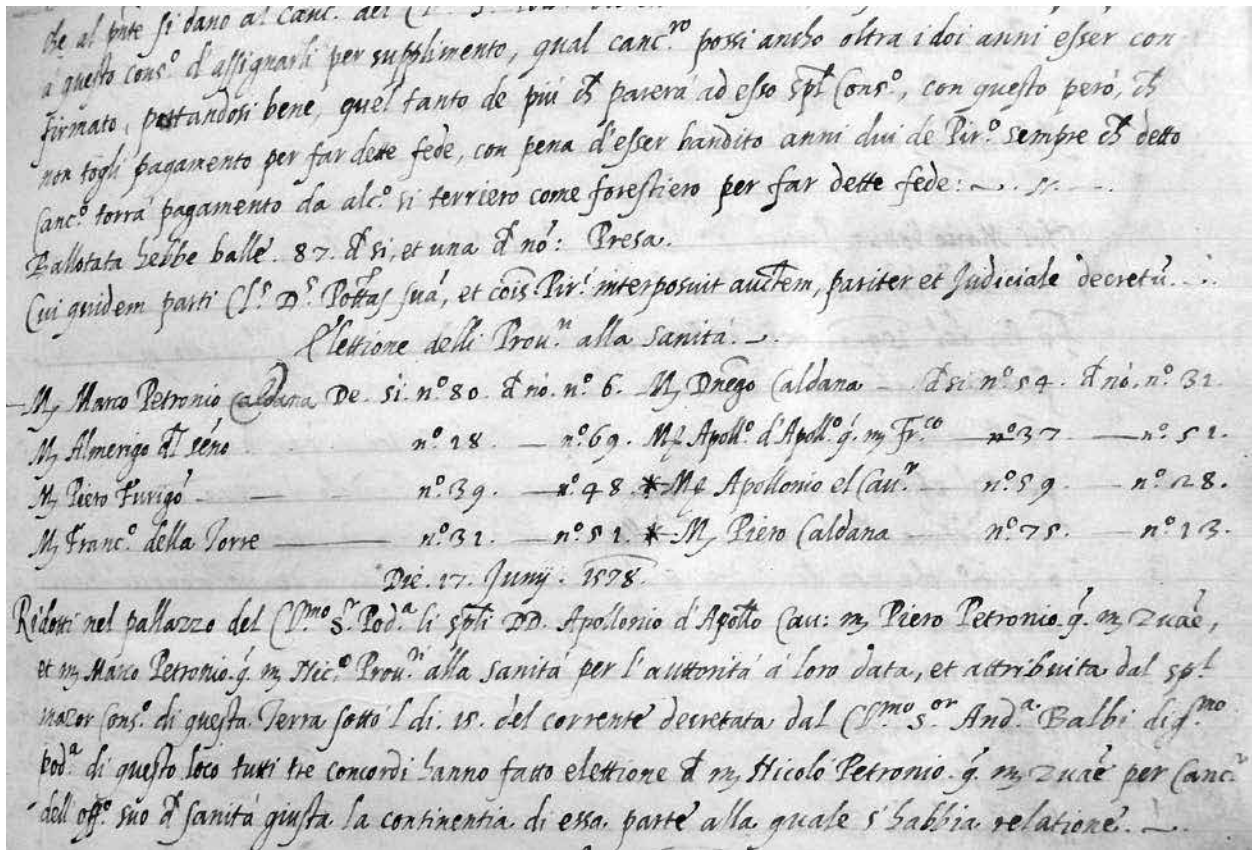
¹⁹ SI PAK PI 9, Repertorij, str. 14.

²⁰ Nadzorniki 29. 5. 1608 ladjarjem niso dovolili iztovora blaga, če niso imeli urejenih zdravstvenih dokumentov.

ASV 224, V Savi alla Mercanzia, busta 101.

²¹ Ladje z neustreznimi dokumenti so morali poleg zdravstvenih providurjev pregledati tudi uradniki Sveta V. za trgovino. Tako je bila 23. marca 1608 prevozniku, pri katerem bi ugotovili pomanjkljivosti, zagrožena kazen 3000 dukatov.

ASV 224, V Savi alla Mercanzia, busta 101.

Volitve zdravstvenih providurjev v Piranu. Vir: SI PAK PI 9, Repertorij, str. 15r.

kami, in sicer: vse zdravstvene dovolilnice, izdane v Kopru, so morali podpisati zdravstveni uradniki, pečatene pa so morale biti z mestnim pečatom; trgovci, ki so prihajali v mesto, so morali ob vstopu (pri mestnih vratih) pokazati zdravstveno izkaznico čuvajem mestnih vrat ali zdravstvenim nadzornikom; če je razsajala nalezljiva bolezen ali če je bil trgovec (zdravstveno) sumljiv, so mu zdravstveni nadzorniki prepovedali vstop v mesto, njegovo robo pa sežgali (lahko so ga poslali tudi v karanteno); ob kršitvi navodil zdravstvenih uradnikov so kršitelje kaznovali in zaprli v ječo.²²

Omenjene člene so 15. 6. 1578 na zasedanju velikega sveta sprejeli tudi v Piranu. Dogovorili so se, da bodo delali pod enakimi pogoji kot zdravstveni nadzorniki v Kopru. Sprejeli so še dodatna sklepa: funkcija nadzornika bo trajala dve leti, zdravstvene izkaznice pa lahko izdaja in pečati le eden od zdravstvenih nadzornikov.²³

Beneški nadzornik (*Provveditore sopra la Sanità*) Marco Venier je leta 1578 pregledal stanje in delovanje zdravstvenih uradov v istrski provinci. Ugotovil je določene pomanjkljivosti in nepravilnosti.²⁴

Vzdrževanje Zdravstvenih uradov je bremenilo občinske blagajne. V Piranu so tako 10. 5. 1581 sprejeli sklep o uvedbi posebnega prispevka za potrebe

²² SI PAK PI 9, Repertorij, str. 14.

²³ SI PAK PI 9, Repertorij, str. 15.

²⁴ Ker je izolski podestat dovolil svojemu pisarju, da izdaja zdravstvene izkaznice (ta pa je položaj izkoristil in od trgovcev zahteval denar za izdajo izkaznice), mu je Venier 22. 6. 1578 iz observantskega samostana *S. Maria delle Rose* iz Bernardina poslal opomin. Hkrati je opozoril tudi druge podestate, da nihče ne sme nepooblaščenim uslužbencem dovoliti izdaje zdravstvenih izkaznic. Za izdajo izkaznic je strogo prepovedal sprejemanje denarja, sicer bi sledile visoke kazni (200 dukatov).

Glej: SI PAK PI 9, Repertorij, str. 15.

Zdravstvenega urada. Višina prispevka je bila za vse meščane enaka ne glede na socialni položaj. Dokument je podpisal vicedomin Marco Petronio.²⁵

Ker so se v provinci še vedno dogajale nepravilnosti, zdravstveni uradniki pa so zaračunavali izdajo izkaznic, je senat 18. 12. 1583 potrdil dekret iz leta 1578.²⁶ Prav tako je leta 1594 opozoril poreškega, rovinjskega in piranskega podestata, naj vse vojaške ladijske poveljnike, ki imajo ladje v njihovih pristaniščih, pošljejo nadzorovat morje in preverjat ladje, ki so prihajale iz okuženih dežel.²⁷

Na istrski obali so poleg mestnih pristanišč obstajala še druga manjša pristanišča izven mestnega območja. Običajno so te pristane (pomole – *carigador*) imeli v lasti samostani ali plemiške družine. Na posamezen pomol so se lahko privezale do tri ladje hkrati, lastnik pomola pa je pravno odgovarjal za njegovo varnost in delo. Tudi ti pomoli so bili pod nadzorom zdravstvenih uradnikov. Vse dopise, ki so jih dobili upravitelji pristanišč v mestih, so dobili tudi plemiči, ki so imeli v lasti pomole.²⁸ V družinskih arhivih plemiških družin, ki so shranjeni v PAK, je ohranjenih nekaj okrožnic Zdravstvenega urada, ki so jih nadzorniki izdajali v primeru, da se je pojavila kuga ali katera druga nalezljiva bolezen. V takih primerih so na pomol postavili čuvaja in prepovedali privez ladjam, ki so prihajale iz tujine, v določenih primerih pa so prepovedali privez vsem ladjam.²⁹

Med ukrepi o zdravstveni zaščiti prebivalstva (in mesta) je zanimiv tudi podatek o uporabi istrskega brinja v zdravstvene namene v Benetkah. V primeru kuge so iz Istre v mesto peljali velike količine brinja, da »/.../ so ga zažigali in na ta način odišavili okužen zrak.«³⁰

Ko se je leta 1611 na Reki pojavila kuga, je Senat zadolžil rašporskega kapitana, ki je bil najbliže meji z avstrijsko državo, za celoten zdravstveni nadzor nad Istro. Senat mu je v pomoč poslal oboroženo ladjo za nadzor morja, pri kaznovanju pa je imel proste roke.³¹

Nazoren primer delovanja Zdravstvenega urada je mogoče slediti ob kugi, ki je leta 1626 prizadela Kranjsko. Senat je glavnemu nadzorniku za Istro Giuliu Contariniju poslal navodila, kako naj ukrepa, da zaščiti istrsko provinco pred okužbo.³² Ker se epidemija do leta 1629 ni podela, so v Kopru sprejeli še dodatne ukrepe. Zaradi bojazni, da bi se zmanjšal trgovski promet s Kranjsko (prebivalci Istre so v tem obdobju potrebovali žito), so pred mestom zasidrali galejo, ki je hkrati služila za trgovsko izmenjavo in karanteno. Tu so trgovci s Kranjske menjavali žito za koprsko sol. Tak način varovanja mesta so večkrat uporabljali.³³ Poleg tega so sprejeli še vrsto dodatnih ukrepov.³⁴

²⁵ SI PAK PI 9, Komuna Piran, Beneško obdobje, t. e. 2, a. e. 6.

²⁶ Senat je ponovil zahtevo, da samo izvoljeni zdravstveni nadzorniki lahko izdajajo zdravstvena potrdila, podestati in njihovi pisarji pa ne smejo posegati v delo zdravstvenih nadzornikov. Z novim dekretom so bili podestati dolžni pomagati zdravstvenim uradnikom.

SI PAK PI 9, t. e. 2, a. e. 6, str. 15.

²⁷ AMSI XII, Senato Mare, str. 70.

²⁸ Beneški zdravstveni urad leta 1648 koprski družini Borisi zaradi zdravstvenih razlogov in tihotapstva ni dovolil izgradnje pomola v Fontani pri Poreču.

SI PAK KP 290, t. e. 6, a. e. 24.

²⁹ 2. 1. 1630 je providur Nicolò Surian prepovedal pristajanje ladij v Dajli.

SI PAK KP 300, t. e. 39, a. e. 41.

³⁰ Caprin: *Marine Istriane*, str. 25.

³¹ Dodelili so mu vojaško ladjo, za njeno vzdrževanje pa je dobil 190 dukatov mesečno.

AMSI XII, Senato Mare, str. 411.

³² AMSI XIII, Senato Mare, str. 141.

³³ V navodilih, ki so mu jih poslali 5. 7. 1629, so mu naročili tudi, naj pazi na vrednost (kakovost) denarja, s katerim so plačevali tovarniki. Pojavljali so se kovanci, ki niso imeli deklarirane vrednosti (*moneta stronzata*) (AMSI XIII, Senato Mare, str. 315).

³⁴ Koprski podestat je moral urediti ceste, saj so slednje zaradi zanemarjenosti postale nepre-

Ustanovitev koprskega špitala sv. Nazarija

V istrskih mestih so bili špitali kot zavetišča za romarje, pohabljeni, od rojstva prizadete revne posameznike, reveže in obolele po vzoru Benetk organizirani že v 13. stoletju. Piranski špital je bil ustanovljen 14. 12. 1222, koprski 7. 4. 1262,³⁵ verjetno pa tudi ustanovitev izolskega špitala sega v 13. stoletje.³⁶

Koprski špital sv. Nazarija je imel sedež v stavbnem kompleksu pri Mudinih vratih, na današnjem Prešernovem trgu,³⁷ kjer je sedaj cerkev sv. Bassa. Ustanovila ga je komuna, škof Conrad pa ga je »/.../ razbremenil vseh dajatev, obveznosti in pravic, ki bi jih morda kdaj terjala njegova Cerkev, v cerkveni pristojnosti pa je zadržal le potrjevanje priorja oziroma rektorja ustanove in pravico do zelo skromne dajatve obema blagajnama, škofovski in kapiteljski.«³⁸ Meščani so špitalu darovali kruh, vino in olje za vzdrževanje 10 revežev, poleg tega pa še druge prihodke in denar v višini 13 lir grošev.³⁹ Koprski podestat in kapitan Simone Dalmazio je leta 1389 Senatu predlagal, naj zaradi prihodkov, ki jih ima špital, imenuje upravo špitala s priorjem in enim članom. Senat je imenovanje uprave prepustil komuni.⁴⁰

O volitvah prokuratorjev (oskrbnikov) in priorja špitala sv. Nazarija govori tudi koprski statut iz leta 1423,⁴¹ in sicer: podestat naj vsako leto izbere⁴² na avgustovske kalende dva prokuratorja špitala sv. Nazarija. Funkcijo naj opravljata eno leto. Upravnik špitala, t. i. prior, ne more ničesar (npr. premoženja špitala) dati v najem brez prokuratorjevega dovoljenja, prav tako pa ne morejo niti prior niti prokuratorja odtujiti nobenega špitalskega premoženja brez dovoljenja koprskega podestata. Prior mora dati prokuratorjema seznam (popis) celotnega špitalskega premoženja in ta morata vsak mesec pregledati vse omenjeno premoženje. Ob koncu mandata morata prokuratorja svojima naslednikoma dati popis vseh premožnin in nepremičnin. Enak popis (inventar) pa morata dati tudi podestatu, ki naj preveri morebitno slabo upravljanje ali odtujitev premoženja.⁴³

V posebnem členu je prav tako določeno, naj podestat izbere tudi špitalskega priorja, ki naj ga potrdijo v velikem svetu. Izvoljen je, če dobi večino gla-

---

hodne in so ovirale potovanje kranjskim trgovcem. Istočasno so obnavljali tudi dostop s kopenskega do mesta (cesto in most).

AMSI XIII, Senato Mare, str. 323.

³⁵ Naldini: *Cerkveni krajepis ali opis mesta in škofije Justinopolis*, str. 182–184.

³⁶ Darovec: *Oris zgodovine zdravstva v Kopru*, str. 259.

Giuseppe Caprin pa omenja, da je špital v Izoli omenjen že v dokumentu iz leta 1152.

Glej: Caprin, *L'Istia nobilissima*, str. 253.

³⁷ *Piazza del Ponte* ali *Ponte di Pietra*, tudi *Piazza del Traffico*.

³⁸ Naldini: *Cerkveni krajepis...*, str. 182.

V istem delu je objavljena tudi listina (indult) škofa Conrada z dne 7. 2. 1262.

Prepis listine je objavljen tudi v: Kandler: *Codice Diplomatico Istriano* (v nadaljevanju CD, str. 548–549).

³⁹ V Beneški republiki se je od konca 13. do druge polovice 14. stoletja uveljavil sistem *libra do groša* (*libbra ad grossus*), ki je temeljil na razmerju med zlatnikom in srebrnikom 1 : 26, po letu 1356 pa je bilo razmerje med njima 1 : 24. Ko je začela vrednost srebra padati, so Benečani prenehali kovati groše in so jih ohranili le še kot obračunsko enoto pri dukatu, in sicer: 1 lira grošev = 10 dukatov = 20 soldov grošev = 32 lir = 240 grošev = 640 soldov = 7680 denaričev. Obračunska vrednost denarja se je po letu 1472 spremenila, in sicer: 1 dukat = 124 soldov oz. 6 lir in 4 solde.

Darovec: *Davki nam pijejo kri*, 67–70.

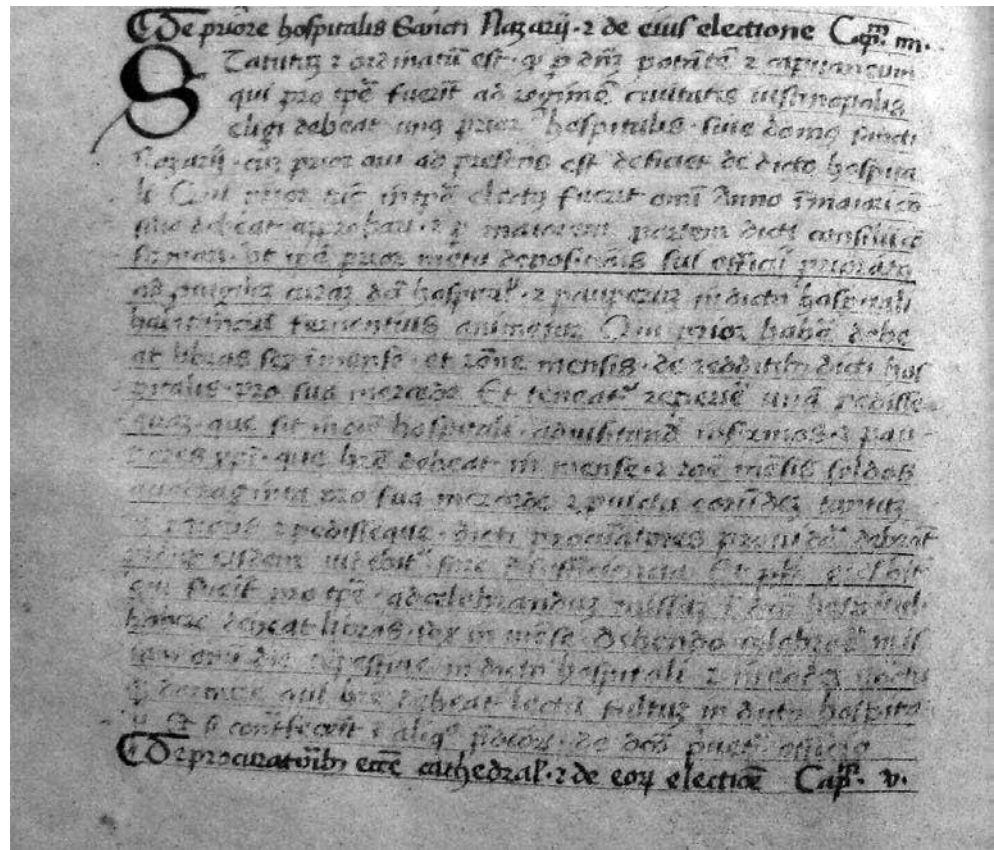
⁴⁰ Schiavuzzi: *Le istituzioni sanitarie Istriane*, str. 381–382.

⁴¹ Originalni statut iz leta 1423 hranijo v Državnem arhivu na Reki, Pokrajinski arhiv Koper pa hrani tiskano verzijo statuta (v nadaljevanju STKP) iz leta 1668 v fondu SI PAK KP 299, Rodbina Gravisi, t. e. 14.

⁴² S soglasjem škofa so ju tako kot priorja imenovali (z večino glasov) v velikem svetu.

⁴³ SI PAK KP 299, t. e. 14, Statut Kopra, 3. knjiga, 3. poglavje, str. 71–72.

Odlok koprskega statuta iz leta 1423 o volitvah priorja špitala sv. Nazarija.
Vir: DAR 276, Statuti občina, K-3, št. 8, str. 44.

sov.⁴⁴ Svojo službo naj posveti skrbi za uboge v tem špitalu in naj zato dobi vsak mesec 6 liber plače. Dobi naj služkinjo, da v špitalu skrbi za bolne in uboge. Ta naj za svoje delo vsak mesec dobi 40 soldov,⁴⁵ duhovnik, ki naj v špitalu vsak dan opravlja maše, pa 6 liber.⁴⁶

S posebnima odlokomoma so v statutu urejali tudi pridobivanje premoženja za omenjeni špital,⁴⁷ saj je ta večino denarja dobil z volili v testamentu oz. ob izpolnjevanju testatorjevih določil. Prokuratorja, ki sta nadzorovala upravljanje vsega špitalskega premoženja, sta za vsako premoženje, ki sta ga pridobila za špital, od libre vrednosti dobila po 5 soldov malih denarjev.⁴⁸

Tako naj bi Giuliano del Bello 19. 11. 1440 špitalu izročil 1000 dukatov, ki jih je bil dolžan dati kot izpolnitev volje pokojnega očeta, saj je v testamentu zapisal, naj sin ubogim iz špitala izplača četrtno vseh prihodkov, ki jih bo dobil od trgovine v Kopru.⁴⁹ Kot pravi Paolo Naldini, pa naj bi se pozneje finančno stanje te dobrodelne ustanove postopoma slabšalo in tako je komunska oblast aprila leta 1454 dala špital sv. Nazarija v upravljanje bratovščini sv. Antona opata.⁵⁰

⁴⁴ Prokuratorja (s kontumacijsko dobo dveh let) so volili vsako leto, prior pa je bil lahko imenovan za vse življenje, vendar so ga morali vsako leto potrditi v velikem svetu.

Darovec: Oris zgodovine zdravstva v Kopru, str. 261.

⁴⁵ 1 libra (tudi lira) = 20 soldov = 240 denaričev.

⁴⁶ SI PAK KP 299, t. e. 14, Statut Kopra, 3. knjiga, 4. poglavje, str. 72.

⁴⁷ SI PAK KP 299, t. e. 14, Statut Kopra, 2. knjiga, 53. poglavje, str. 43–44, in 81. poglavje, str. 58–59.

⁴⁸ »/.../ dicimus et statuimus quod dicti procuratores de cetero habeant et habere debeant soldos quinque parvorum pro libra de omni eo quod recuperauerint dicto hospitali modo predicto.«

Prim.: SI PAK KP 299, t. e. 14, Statut Kopra, 2. knjiga, 53. poglavje, str. 44.

⁴⁹ Schiavuzzi: Le istituzioni sanitarie Istriane, str. 382.

⁵⁰ Veliki svet je sprejel sklep, po katerem je špital prešel v domeno bratovščine sv. Antona opata,

Ko je veronski škof Agostino Valier med 4. in 22. 2. 1580 v duhu navodil tridentinskega koncila vizitiral koprsko škofijo, je med drugim popisal tudi premoženje obeh koprskih špitalov. Špital sv. Nazarija, ki je imel približno 2000 lir dohodka od premožnin in nepremičnin, je sprejemal reveže obeh spolov iz mesta, tujce in bolnike ter najdenčke. Špital naj bi sprejemal samo koprške najdenčke in kvečjemu najdenčke, ki so jih iz bližnjih vasi, sicer nezakonito, položili v t. i. vrtljivo odložišče za otroke (*ruoto*)⁵¹, ki je bilo pri vhodu v špital. V njem naj bi jih imeli le nekaj dni, tednov oz. največ kakšen mesec. Ko so bili trije ali štirje, jih je prior v spremstvu dojilje z ladjo poslal v Benetke v t. i. *Casa di Pietà* (tudi *Casa di Dio*, *Ospitale della Pietà*), dojilja pa je ob vrnitvi morala prinesiti potrdilo omenjene ustanove o njihovi predaji.⁵² Prihodke so porabili za potrebe špitala, oblačila, kruh, vino, meso in druge potrebščine za reveže in bolne, ki niso bili v špitalu, za obdelovanje špitalskih vinogradov in oljčnikov, za zdravnika in kirurga, ki sta zdravila uboge v špitalu, ter za stroške tistih, ki so bili v špitalu, vendar niso mogli iti iz špitala in si s prosjačenjem zaslužiti denarja. Valier navaja, da je imel špital dobro vzdrževano poslopje. Spodaj je bila soba z nekaj posteljami, ki niso bile opremljene, v zgornjem delu pa je bilo šest sob, od katerih jih je bilo pet opremljenih z žimnicami, rjuhami in precej dobrimi odejami. Če je bilo treba, so lahko iz spodnjega dela prinesli dodatne »postelje«. Špital je imel tudi dobro urejeno kuhinjo in druge prostore. V njem so živeli reveži in dva upravnika (priorja), ki sta tam imela stanovanje ter za svoje delo prejemale plačo. Prihodke je upravljal nobil. Vsako leto so ga izvolili izmed članov bratovščine sv. Antona opata. Ta je moral konec mandata pokazati račune bratovščinski *banci* in revizorjem.⁵³

Za špital, ki je večino svojega nepremičnega premoženja dajal v najem in tako pridobil velik del prihodkov, so se razmere po letu 1605 precej spremenile. Beneška republika je namreč vsem cerkvenim ustanovam (npr. špitalom, bratovščinam, samostanom) z zakonom prepovedala nakup in posedovanje zemljiških posesti, v dveh letih pa so morale prodati tudi vsako podarjeno nepremičnino.⁵⁴ Prav možnost vlaganja denarja od nepremičnin je bila izmed pomembnih razlogov za ponovno ustanovitev koprške zastavljalnice (*Monte di Pietà*) leta 1608. Špital je bil po ustanovitvi zastavljalnice (prvič je bila ustanovljena že leta 1550, vendar je, verjetno zaradi hude kuge in zmanjšanja števila prebivalstva ter obubožanja, že po treh letih zašla v težave)⁵⁵ upravičen do dela njenega dobička, poleg tega je v zastavljalnico vlagal tudi lastni kapital. Zanj je sprva prejemal 6-odstotne obresti, pozneje 5-odstotne, od srede 18. stoletja pa le še 4-odstotne obresti.⁵⁶ Tako je v letu 1765 v zastavljalnici hranil kar 5400 lir,⁵⁷ leta 1786 pa je npr. od dobička zastavljalnice dobil 216 lir.⁵⁸

---

dokument pa je istega leta potrdila tudi beneška oblast. Špital se je močno povečal. Dajal je: »/.../ domovanje popotnikom, pomoč slaboumnim, mleko otrokom, doto dekletom in ostale miloščine. Njegova cerkev je bila posvečena škofu in mučencu sv. Bassu.«

Prim.: Naldini: *Cerkveni krajepis...*, str. 185–186.

⁵¹ Na beneškem področju so uporabljali izraza *rioda* (kolo) in zlasti *scafetta* (koritce). Slednjega ni bilo mogoče obračati, saj je bilo navadna poglobljena niša v zidu, kamor so odlagali zapuščene otroke. V *ruoto* položeni zapuščeni otroci so ponekod imeli poseben status. V Neaplju jim je bila zagotovljena posebna skrb, saj so jih imeli za Marijine otroke. Podobno je bilo tudi v Franciji.

Bertoša: *Djeca iz obrtaljke*, str. 24–27.

⁵² SI PAK KP 304, t. e. 9, a. e. 17. Primerjaj tudi Lavrič, *Vizitacijsko poročilo*, str. 136–137.

⁵³ Lavrič, *Vizitacijsko poročilo* Agostina Valierja ..., str. 136–137.

⁵⁴ Darovec: *The Charity and the Poverty*, str. 27.

⁵⁵ Darovec: *Davki nam pijejo kri*, str. 97.

⁵⁶ Prav tam, str. 166.

⁵⁷ Prav tam, str. 165.

⁵⁸ Prav tam, str. 156.

Špital so na začetku 18. stoletja povsem prenovili in razširili ter uredili posebne prostore za moške in ženske.⁵⁹

Koper je imel poleg špitala sv. Nazarija še špital sv. Marka blizu vrat Zubenaga.⁶⁰ Ustanovil ga je Marco Trivisano iz Benetk. Naldini omenja, da naj bi bil špital ustanovljen okoli leta 1400, po poročanju Agostina Valiera pa naj bi bil ustanovljen leta 1401.⁶¹ Na osnovi dokumenta s 17. 6. 1359 pa je mogoče sklepati, da je bil špital ustanovljen pred tem datumom.⁶² Od štirih upraviteljev špitala, ki so bili imenovani na osnovi Trivisanovega testamenta, je bil med škofovanjem Jeremije Pole⁶³ edini še živeči upravitelj Jacobo Alberti, sin pok. Zanina. Ker je špital zašel v težave, so na osnovi testatorjeve želje za upravitelja imenovali še ugledna Koprčana Michaela de Gauarda in Ambrosiusa Lugnana. Statut je s posebnim odlokom naročal, naj podestat vsako leto pregleda delovanje špitalskih upraviteljev in poskrbi, da ob morebitni smrti izberejo novega upravitelja.⁶⁴ Špitalsko poslopje je obsegalo cerkev, posvečeno sv. Marku Evangelistu, in ozko dvorišče s skromnimi celicami ob straneh.

Leta 1580 je špitalske prihodke že precej let upravljal Koprčan Raymondo de Pola. Škof Valier je ob vizitaciji špitala pregledal blagajno za preteklih 36 let. Računi upravnika so kazali 830 lir. Po besedah upravitelja špital v zadnjih štirih letih ni imel več kot 1550 lir prihodka. Špitalu naj bi iz beneške blagajne na testatorjevo željo vsako leto nakazovali po 126 lir, in to naj bi bil edini letni prihodek špitala. Čeprav naj bi v špitalu vzdrževali 8 revnih žensk (tako prenočišče kot tudi hrana), je špital leta 1580 dajal stanovanje le 6 ženskam. Zanje so porabili po eno liro za vsako na mesec. Preostali denar so porabili za kaplana za opravljanje maš in vzdrževanje hiše.⁶⁵ V Naldinijevem času so siromašnim ženskam, ki so tam živele, dajali le prebivališče, včasih pa so dobivale tudi hrano.⁶⁶

Koprski zdravniki in določila o njih v statutu iz leta 1423

V istrskih mestih so vsaj od konca 13., zlasti pa od 14. stoletja dalje delovali tudi komunski zdravniki. Tako je bil v Piranu že leta 1290 omenjen zdravnik Iohannes Claudus, ki ga je plačevala komuna. Prvi do sedaj znani zdravnik v Kopru naj bi bil ser Benvenuto,⁶⁷ v Izoli pa je bil leta 1444 omenjen neki Giacomo

⁵⁹ Darovec, Oris zgodovine zdravstva v Kopru, str. 265.

⁶⁰ Špital za ženske (večinoma sirote) naj bi stal za hišo družine Grisoni med zubenaškimi in izolskimi vrati.

Luglio: *L'antico vescovado giustinopolitano*, str. 81.

⁶¹ Lavrič: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja ...*, str. 136.

⁶² Flos, žena pok. Marca Trivisania, je tega leta reševala težave, povezane s špitalom sv. Marka Evangelista. V dokumentu navaja, da je njen mož od (takrat prav tako pokojnega) Antulfa (tudi Antolfi) de Grampa kupil hišo in tam postavil špital. Antulfova vdova je vztrajala, da je bila na to hišo vezana njena dota v višini 300 liber. Flos, ki je odplačala omenjeno vrednost, je od beneškega Senata zahtevala zavarovanje za omenjeno vsoto od premoženja Bernardusa de Spellata, ki je bil prodajalčev porok (*fideiussit*), to ji je bilo z dokumentom z dne 17. 7. 1359 tudi potrjeno.

AMSI IV, Senato Misti, str. 137–138.

⁶³ Jeremias de Pola je bil koprski škof od 2. 12. 1420 do pomladi leta 1424. Martinus Bernardini je bil za novega škofa imenovan že 14. julija 1424.

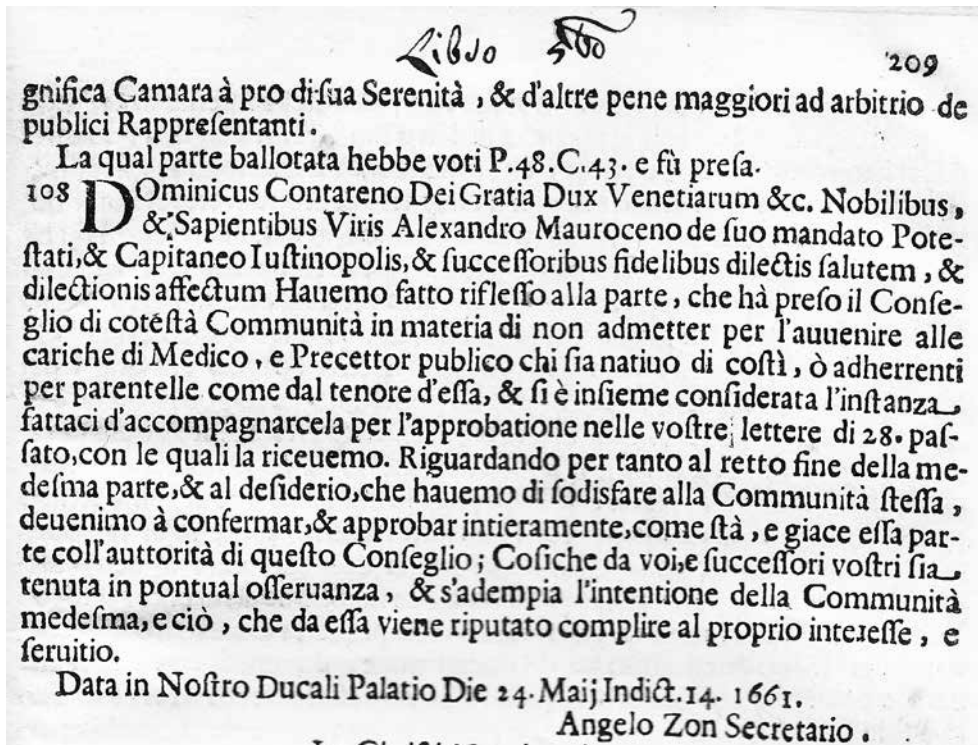
Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi (v nadaljevanju HC), str. 288.

⁶⁴ SI PAK KP 299, t. e. 14, Statut Kopra, 3. knjiga, 6. poglavje, str. 73–74; Naldini: *Cerkveni krajepis ...*, str. 186–187.

⁶⁵ Lavrič: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja ...*, str. 135–136.

⁶⁶ Naldini: *Cerkveni krajepis ...*, str. 187–188.

⁶⁷ V Kopru je Benvenuto omenjen kot *medico fisico* leta 1310, 1339 je tam deloval Marco da Fermo, 1357 Koprčan Pietro Cleregino, sin pok. Cleregina, 1363 Andrea Bonacoto degli Albarisani, kirurg, ki je poleg hiše (verjetno za prebivanje) prejemal še po 100 dukatov plače na leto, 1376 pa Lodovico iz kraja Fermo. 1388. je bil kot *medico cerusico* omenjen *mastro* Bonaventura, ki so mu 14. 2. 1389 zvišali letno plačo s prejšnjih 100 lir na 200 lir. Nasledil

Prepis dukala doža Dominica Contarena z dne 24. maja 1661, s katerim je potrdil sklep koprškega velikega sveta, da lahko zdravniško službo v mestu opravljajo le tujci. Vir: SI PAK KP 299, t. e. 14, Statut Kopra, str. 209.

iz Bologne.⁶⁸ Koprski statut iz leta 1423 že omenja komunskega zdravnika.⁶⁹ Vsakič ko naj bi šel na ogled zaradi kakšnega prestopka iz mesta, naj bi dobil 3 libre malih denarjev plačila, prav tako pa je v statutu poleg t. i. *medico phisico* omenjen tudi zdravnik kirurg (*medico chirurgie*, tudi *chirurgiae*). Tako kirurg kot zdravnik sta morala podestata obveščati o vseh nasilnih ali običajnih poškodbah, ki sta jih zdravila.⁷⁰ Oba sta morala biti z večino glasov vsaj od leta 1452 vsako leto potrjena v velikem svetu tri mesece pred iztekom službe.⁷¹ Z dukalom z dne 6. 4. 1602 je beneški dož Nicolò Grimani zdravnikovo plačo zvišal s prej-

ga je Manfredo iz kraja Sacile, ki je z grožnjo, da bo zapustil službo zaradi premajhne plače, dosegel leta 1390 povišanje le-te na 300 lir. Ob odhodu iz Kopra je imel plačo 350 lir malih denarjev. Po njegovem odhodu je bil prvi naslednji zdravnik omenjen šele leta 1426, in sicer Bonajunta, kirurg in prior špitala sv. Nazarija. Leta 1430 je iz Vidma prišel v Koper Giovanni Nuzio (tudi Muzio), kirurg ali brivec, leta 1445 je bil kot kirurg omenjen Koprčan Giovanni, sin pok. Ambrogia, ki je prejemal po 3 lire malih denarjev na mesec. 1450. je bil kirurg Filippo Muzio, sin omenjenega Giovanniija. Med letoma 1461 in 1471 sta zdravniško službo v Kopru opravljala Panfilo Castaldi iz kraja Feltre in Antonio Pianella. 1480. je bil omenjen Koprčan Giovanni Alberti, 1498. Luigi Carrerio, tudi Koprčan, 1531. Giovanni Romano, 1535. Koprčan Giovanni Antonio Catelli, ki je službo v mestu opravljal kar 35 let. Leta 1546 je Romana kot *medico fisico* nasledil Helio da Capua, tega pa Alvise Crivello. V oktobru 1548 je v Koper prišel Leandro Zarotti. Čeprav je med kugo 1554 zapustil mesto in (z dovoljenjem podestata) šel v Benetke, so ga 21. 2. 1555 ponovno sprejeli, službo pa je opravljal do leta 1557. Miljčan Giovanni Secondi je službo opravljal le eno leto.

Schiavuzzi: *Le istituzioni sanitarie Istriane*, str. 367–371.

V istem delu avtor omenja številne druge zdravnike, ki so službo opravljali v Kopru do začetka avstrijske uprave.

⁶⁸ Darovec: *Oris zgodovine zdravstva v Kopru*, str. 258.

⁶⁹ SI PAK KP 299, t. e. 14, Statut Kopra, 3. knjiga, 7. poglavje, str. 74.

⁷⁰ SI PAK KP 299, t. e. 14, Statut Kopra, 3. knjiga, 21. (dejansko 22.) poglavje, str. 89.

⁷¹ SI PAK KP 299, t. e. 14, Statut Kopra, 5. knjiga, str. 133–134.

šnjih 120 dukatov na 200 dukatov,⁷² na zasedanju koprskega velikega sveta pa so 18. 4. 1661 sprejeli sklep, da zdravniško službo v mestu lahko opravljajo le tujci, ki ne smejo biti v sorodu in drugače v zvezi z domačini.⁷³ Sklep sveta je z dukalom 24. 5. 1661 potrdil tudi beneški dož Dominico Contareno.⁷⁴

Med pomembnimi koprskimi zdravniki je treba omeniti Leandra Zarottija (1515–1596), ki je kot komunski zdravnik prišel v Koper oktobra 1548. Čeprav je med hudo kugo 1554. zapustil mesto in z dovoljenjem podestata šel v Benetke, so ga 21. 2. 1555 ponovno sprejeli v službo; opravljal jo je do leta 1557. Leta 1581 je kupil hrastoveljsko cerkev. Pokopan je bil v novi servitski cerkvi sv. Marije. Koprčan je bil tudi znameniti Santorio Santorio (1561–1636), ki je leta 1582 končal padovsko univerzo in bil krajši čas tudi njen rektor. Zaradi spora z nekaterimi člani univerze se je umaknil v Benetke in tam deloval kot zdravnik in se hkrati posvečal znanstvenim raziskavam. Izdelal je številne zdravstvene pripomočke (npr. higrometer), sestavil je tudi skalo za merjenje telesne temperature in telesne teže. Po njegovi metodi so zdravniki zdravili še celotno 18. stoletje.

Ukinitve servitskega samostana in sprememba namembnosti poslopja

Ob ukinitvi servitskega samostana⁷⁵ (1792) je Francesco del Tacco, prokurator špitala sv. Nazarija, prosil beneški Senat za dovoljenje, da bi v poslopje nekdanjega samostana preselili omenjeno ubožno ustanovo. Kljub pritrdilnemu odgovoru se je špital lahko tja preselil šele leta 1810, saj se je v stavbo najprej naselila vojaška bolnišnica, v cerkvi pa je bil začasno zapor za kriminalce.⁷⁶

Obnovitvena dela za omenjeno zdravstveno dejavnost, vredna 1777 lir, so zaupali mojstru Giovanniju Filippiniju, nadzor pa je opravljal provincialni inženir, kapitan Benedetto Petronio. Opremili so okoli 60 ležišč, eno sobo za lekarno ter skladišče za spravilo orožja in stvari vojakov, ki so bili na zdravljenju. Za opremo (klopi, pručke, posodo, peči, slamo in slamnjače, za izdelavo slamnjač, čebre, posode za vodo, svečnike, platno, predivo in podobno) so porabili še 1800 lir in leta 1801 se je zmogljivost povečala na 300 ležišč.⁷⁷

Čeprav je bilo nekdanje samostansko poslopje prilagojeno zdravstveni dejavnosti, pa je cerkev ostala enaka vse do konca delovanja bratovščine blažene Device servitov. Stolni kapitelj je 7. 10. 1806 zahteval, naj v stolnico prenesejo nekaj opreme iz servitske cerkve.⁷⁸ Tja so prenesli podobo Pietà, marmorna oltarja, telo svetega Inocenca, zvonove in sliko (apostolov Petra in Pavla), ki je bila ponovno preslikana. Cerkev je bila potem leta 1850 spremenjena v skladišče, nekdanjo cerkev sv. Martina pa so še do konca 60. let 20. stoletja v porodnišnici uporabljali za mrtvašnico.⁷⁹

⁷² SI PAK KP 299, t. e. 14, Statut Kopra, 5. knjiga, str. 177–178.

⁷³ »/.../ non possano sottoqualsiasia titolo colore, ò pretesto esser proposti ne ballotati Cittadini o abitanti di questa Patria, ò alcun altro, che tenesse congiontione di parentella, ò d'affinita con alcuno de Cittadini, et abitanti della medesi /.../«

SI PAK KP 299, t. e. 14, Statut Kopra, 5. knjiga, str. 208–209.

⁷⁴ SI PAK KP 299, t. e. 14, Statut Kopra, 5. knjiga, str. 209.

⁷⁵ Samostan je bil z dekretom ukinjen leta 1792. Njegovo premoženje je maja 1793 popisal ekonom in upravnik samostana Andrea Pellegrini. Samostan je imel 2819 lir in 11 soldov prihodkov na leto in 1237 lir stroškov.

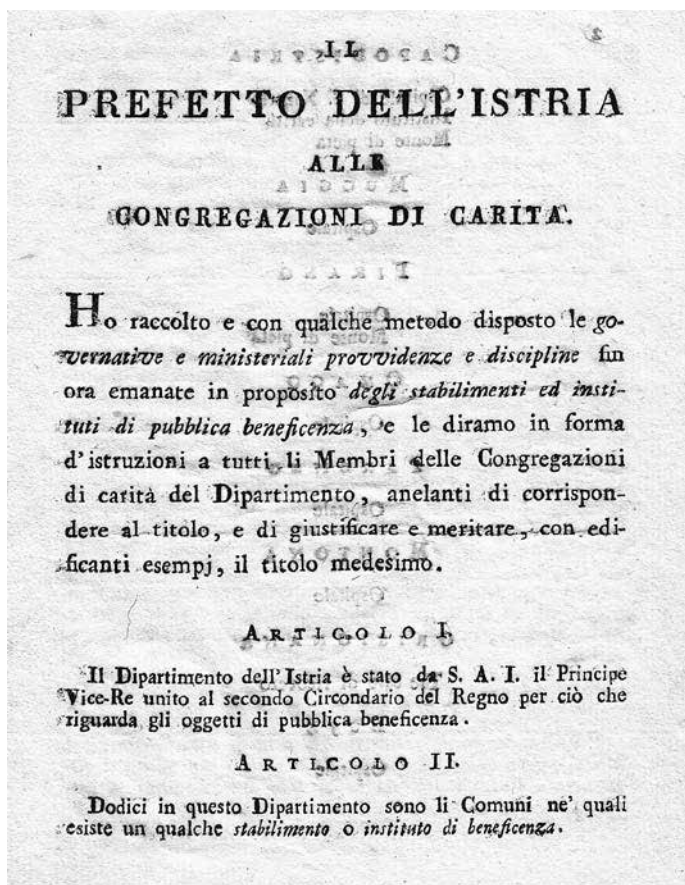
SI PAK KP 6, IX. skupina, a. e. 1387.

⁷⁶ Darovec: Oris zgodovine zdravstva v Kopru, str. 265.

⁷⁷ Pachera, Vescia: *I servi di Maria in Istria*, str. 62.

⁷⁸ V cerkvi so hranili turško zastavo, ki so jo zasegli turški posadki v bitki pri Lepantu leta 1571, in v njej so potekale tudi slovesnosti ob predaji poslov podestata ob odhodu starega in prihodu novega.

⁷⁹ Pachera, Vescia: *I servi di Maria in Istria*, str. 62–63.

Odlok istrskega prefekta Angela Calafatija o ustanovitvi Dobrodelne kongregacije iz leta 1808. Vir: SI PAK KP 291, t. e. 39, a. e. 90, str. 1.

Špital sv. Nazarija, ki je imel leta 1806 10.858 lir prihodkov in 13.812 lir in 9 soldov stroškov, je začasno sprejemal tudi najdenčke, ki so jih nato pošiljali v Benetke (*Ospitale della Pietà*).⁸⁰

S prehodom Istre pod francosko oblast in vključitvijo v italijansko kraljestvo⁸¹ ter z ukinitvijo bratovščin,⁸² ki so do tedaj skrbele za ubožne ustanove, so ustanovili t. i. Dobrodelne kongregacije (družbe; *Congregazioni de Carità*) v vsaki občini, ki so že prej imele ubožne ustanove. Tistim z več kot 10.000 lir dohodka je moralo stanje blagajne na predlog prefekta potrditi ministrstvo za notranje zadeve, tistim z manj kot 10.000 lir dohodka pa le prefekt. Oblast je tudi določila število plačanih uslužbencev.⁸³

V istrskem departmaju so leta 1808 dobrodelni zavodi delovali v dvanajstih občinah, in sicer: v Kopru, Miljah, Piranu, Umagu, Poreču, Motovunu, Grožnjanu, Bujah, Buzetu, Rovinju, Pulju in Labinu. Prebivalci Izole, Vižinade in Oprtalja so uporabljali usluge koprskih ustanov, prebivalci Novigrada piranskih, prebivalci Vrsarja, Bal, Vodnjana, Barbane in Svetvinčenata rovinjske ter prebivalci Plomina labinske. Koprška Dobrodelna družba je tako skrbela za nekdanji špital sv. Nazarija, t. i. Dobrodelno ustanovo (*Istituto della Carità*) in zastavljalnico (*Monte di Pietà*). Kot člani omenjene družbe so bili imenovani: prefekt,⁸⁴

⁸⁰ Schiavuzzi: *Le istituzioni sanitarie Istriane*, str. 381.

⁸¹ Z Napoleonovim ukazom je bila Istra 30. 3. 1806 uradno priključena Italijanskemu kraljestvu, aprila 1806 pa je bil ustanovljen istrski departma. Prefekt je postal Angelo Calafati. V skladu z dekretom z dne 22. 12. 1807 je bil departma razdeljen na dva distrikta. Koprski je štel 60.641, rovinjski pa 28.615 prebivalcev. Koprski distrikt je bil razdeljen na štiri kantone (Koper 21.011 prebivalcev, Piran 16.840, Buzet 9.441 in Poreč 13.349), distrikt Rovinj pa na tri (Rovinj 13.575 prebivalcev, Vodnjan 10.200, Labin 4.840). Kantoni v koprskem distriktu so šteli skupaj 120 občin, tisti v rovinjskem pa 36.

⁸² Francozi so na osnovi dekretov z 8. 6. 1805 in 24. 5. 1806 ukinili večino bratovščin (razen bratovščin sv. Zakramenta in Krščanske ljubezni) in njihovo premoženje priključili državnemu imetju. Tako je v dokumentu z 19. 9. 1806 vidno, da so v Istri podržavili 434 cerkvenih združenj (samostani, špitali, bratovščine), od tega 420 bratovščin, ki so imele skupno 91.870 beneških lir premoženja. Na koprskem teritoriju so tako podržavili 58 bratovščin s 24.420 lirami premoženja, v Piranu 21 s 3510 in v Izoli 9 z 2940 lirami premoženja.

Bonin: *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju beneške republike*, str. 37.

⁸³ Cigui: *Alcuni aspetti dell'organizzazione sanitaria in Istria durante la dominazione Francese (1806–1813)*, str. 213–214.

⁸⁴ Angelo Calafati.

škof⁸⁵ podestat⁸⁶ in Andrea Manzoni, Bonomo Tagliaferro, Pietro Bratti in Antonio Scher. Sestajali naj bi se enkrat na teden. Kongregacije so morale poskrbeti predvsem za najdenčke,⁸⁷ a so jim lahko ob krstu dale le ime, ne pa priimka, skrbela pa so tudi za reveže, ki so prosjačili (bodisi ker niso imeli dela bodisi zaradi starosti ali zdravstvenih nesposobnosti – hib). V špitale so morali brezplačno sprejeti tudi psihične bolnike iz vrst revežev (*pazzi poveri*), ki so jih kot take spoznali zdravniki. Zanje je bila predvidena dnevna oskrba v vrednosti 1,25 italijanske lire.⁸⁸

Špital sv. Nazarija, ki je leta 1808 imel nastanjenih 24 bolnih (*infermi*), naj bi imel prostora za 40 ljudi, ubožnica oz. zavetišče (*casa di ricovero*) sv. Antona pa možnosti za nastanitev 15 bolnikov. Omenjeno je tudi, da bi bilo treba špital sv. Marka zaradi slabega vzdrževanja ukiniti.⁸⁹ Leta 1809 so v Kopru delovali lekarnarji Francesco Giovannini, Nicolò Pellegrini in Nicolò Salvadori.⁹⁰ Leta 1810, ko naj bi špital sv. Nazarija imel 30 postelj oz. prostora za 19 bolnikov,⁹¹ je bil skupaj s sirotišnico iz prostorov na Mudi preseljen v nekdanje poslopje servitskega samostana. Po ponovni avstrijski zasedbi Istre leta 1813 so špitalu ukinili letni prispevek, ki so ga posamezne istrske občine plačevale za koprsko sirotišnico. Za najdenčke je moralo denar prispevati sedem občin, in sicer Izola, Koper, Milje, Buzet, Oprtalj, Motovun in Vižinada. Nekatero so prispevale po 500, druge pa po 250 frankov. Ob koncu francoske vladavine so občine bolnišnici dolgovale kar 1041 frankov. Avstrijska vlada je 14. 11. 1814 izdala dekret, s katerim je za najdenčke morala poskrbeti davčna blagajna in ti so postali t. i. *figli dello stato*. Koprška bolnišnica je po letu 1814 za vzdrževanje najdenčkov porabila 17.056 goldinarjev, omenjenega finančnega bremena pa se je rešila 14. 12. 1826, ko je bilo sklenjeno, naj najdenčke pošilja v tržaško sirotišnico (*I. R. Orfanotrofija Provinciale in Trieste*).⁹² Po razpadu Ilirskih provinc je špital do leta 1821 upravljal Giuseppe de Belli, potem pa je bilo upravljanje preneseno na koprskega župana. Špital je v omenjenem letu imel 14.000 goldinarjev dolga. Od skupnega premoženja 35.037 goldinarjev so imeli 1952 goldinarjev prihodka na leto, od najemnin hiš in zemljišč dodatnih 700 goldinarjev ali 2938 goldinarjev. Leta 1833 so pridobili rente ukinjene bratovščine sv. Antona opata. V špitalu je bilo redno nastanjenih po 30 revežev. Sprejemali so tako revne domače bolnike kot tudi tujce, zlasti vojake in financarje. Ti so plačevali po 20 goldinarjev na dan. Špital je 14. 5. 1841 pridobil status špitala za zatočišče revežev in zdravljenje bolnikov in s tem se je popravilo tudi njegovo finančno stanje. Dolg je leta 1843 znašal le še 3330 goldinarjev, skupni letni prihodek pa je bil 3968 goldinarjev. Avstrijska vlada je potem leta 1850 tudi preostanek premoženja ukinjene bratovščine sv. Antona opata namenila špitalu.

Špital sv. Nazarija je status javne mestne ustanove dobil že leta 1821, z odlokom notranjega ministrstva z dne 16. 8. 1859 pa je bila potrjena t. i. mestna bolnišnica, ki je bila ustanovljena kot deželna bolnišnica (*Ospedale civico provinciale*).⁹³

⁸⁵ Bonifacio da Ponte.

⁸⁶ Grof Giovanni Tutto.

⁸⁷ Zanje so morale skrbeti na osnovi vladnega dekreta s 4. 12. 1806.

⁸⁸ Odlok prefekta Angela Calafatija z dne 29. 3. 1808.

Prim.: SI PAK KP 291, t. e. 39, a. e. 90.

⁸⁹ Cigui: *Alcuni aspetti dell'organizzazione sanitaria ...*, str. 215–216.

⁹⁰ Prav tam, str. 232.

⁹¹ Prav tam, str. 226.

⁹² SI PAK KP 304, t. e. 9, a. e. 17.

⁹³ Darovec: *Oris zgodovine zdravstva v Kopru*, str. 267.

Mestna bolnišnica

Na zasedanju mestnega sveta 12. 11. 1845 so razpravljali o mestni bolnišnici.⁹⁴ V nedatiranem dokumentu je bilo predlagano, naj upravljanje bolnišnice opravlja direkcija, v kateri sodelujejo podestat, občinska predstavnika in domači župnik. Delo ustanove (*istituto*) naj bo razdeljeno na tri oddelke. Medicinski del naj vodi zdravnik, gospodarski del občinski blagajnik, t. i. disciplinski del pa varuh s 100 goldinarji⁹⁵ letne plače, hrano in stanovanjem. Dr. Giovanni Andrea de Manzoni, sicer občinski poslanec, je prevzel pripravo nekakšnega pravilnika za razpisano mesto varuha bolnišnice. V njem je predvidel, da bodo omenjeni organi (oddelki) bolnišnice podrejeni direkciji in da bodo denar hranili v blagajni s tremi ključi (po en ključ bodo imeli podestat, občinski predstavnik in blagajnik). Na mestnem svetu naj bi upravniki bolnišnice vsako leto predstavili letne račune. Predlagano je bilo, naj oskrbovancem bolnišnice poleg hrane in namestitve dajo tudi obleko, do katere do tedaj niso imeli pravice in so si jo morali priskrbeti sami. Oskrbovance v hiši sv. Antona, ki jim je pripadala le namestitev, naj preselijo v del stavbe bolnišničnega kompleksa, saj naj bi to olajšalo nadzor, omenjeno hišo pa naj bi dali v najem za potrebe bolnišničnega fonda. Za vzdrževanje bolnišnice naj bi uporabljali denar t. i. bratovščinskega fonda. Zaradi večjega izkoristka denarja naj fonda ne bi delili med podobčine, temveč naj bi mestna bolnišnica sprejemala reveže s celotnega območja. Za ta namen naj bi pripravili proporcionalna merila za določitev števila sprejetih revežev iz podobčin.⁹⁶ Navodila za t. i. varuha mestne bolnišnice in priključenega zavetišča za reveže (*custode dello Spedale di Capodistria e dell' unita Casa di Ricovero*) je dr. Manzoni 3. 2. 1846 oddal občinskemu predstavništvu. Pristojnosti in delo varuha mestne bolnišnice so bile z manjšimi razlikami skoraj enake pristojnostim kasnejšega inšpektorja.⁹⁷

Upravljanje bolnišnice

Mestni svet je na seji 12. 11. 1845 sprejel sklep, naj bolnišnica dobi poseben pravilnik (*Regolamento*), 9. 5. 1846 pa ga je potrdila c. kr. vlada. Z ministrskim odlokom z dne 26. 8. 1859 je ubožna ustanova postala javna ustanova, podrejena mestni upravi. Organizirana je bila kot mestna bolnišnica, z mestnim odlokom z dne 10. 7. 1863 pa ji je bila priključena tudi ubožnica sv. Antona opata.

Ustanova je prihodke dobivala od katastrskih prihodkov, hiš, javnih prihodkov in solin. Prihodke so morali porabiti za oskrbo nastanjenih (mestnih revežev), bolnikov, za zdravila in obiske na domu.

Na občinskem predstavništvu so izvolili upravo; sestavljali so jo trije izkušeni meščani (člani) z nazivom direktor. Izvoljeni so bili za šest let. Po zaključku dvoletnega obdobja je eden izmed treh končal mandat, mestni svet pa je izvolil novega člana. Vsaki dve leti so nato izvolili novega člana. Po preteku funkcije je bil isti lahko ponovno izvoljen po izteku dveletne kontumacijske dobe. Pod nadzorom mestnega sveta so direktorji upravljali bolnišnično premoženje, a za svoje delo niso bili plačani. Mestni svet je moral potrditi vsako spremembo la-

⁹⁴ Kljub poimenovanju *l'ospedale civico* je bil to še vedno špital in z današnjim pojmom bolnišnica nima prav veliko skupnega.

⁹⁵ Do leta 1858 je bil 1 goldinar konvencionalne vrednosti vreden 60 krajcarjev, 1 krajcar pa 4 denariče (1 goldinar = 60 krajcarjev = 240 denaričev). Leta 1892 so goldinarje zamenjali s kronami, in sicer: 1 goldinar = 2 kroni = 100 krajcarjev oz. 1 krona = 1/2 goldinarja = 50 krajcarjev = 100 vinarjev (tudi helerjev; beličev) oz. 1 heler (vinar) = 1/2 krajcarja = 1/100 krone.

⁹⁶ SI PAK KP 304, t. e. 9, a. e. 17.

⁹⁷ SI PAK KP 7, t. e. 12, spis 86.

stnine, vzdrževanja ali reformo ustanove. O vseh zadevah so morali direktorji razpravljati, sklepi pa so bili lahko sprejeti le z večino glasov.

Bolnišnici priključena ubožnica je bila namenjena samo rojenim Koprčanom ali pa tistim, ki so se v mesto za stalno preselili. Pri sprejemu bolnikov v bolnišnico so morali upoštevati splošna merila za sprejem bolnikov v mestne bolnišnice. Uprava bolnišnice je svoje delovanje razširila tudi na priključeno ubožnico sv. Antona, ki je sprejemala uboge (verjetno sirote). Bolnišnica je morala poskrbeti za letno opravljanje maš za dobrotnike. Vsi zaposleni v bolnišnici so bili podrejeni direkciji.⁹⁸

Mestno predstavništvo je imenovalo tudi inšpektorja; stanovanje je imel v prostorih bolnišnice in je upravljal njeno premoženje. Voditi je moral blagajniške knjige, račune, letne načrte in poročila ter nabavo. Bolnišnična blagajna je imela dva ključa, enega je imel najstarejši direktor, drugega pa drugi direktor. V isti blagajni so bili poleg denarja tudi dokumenti, inšpektor pa je imel na voljo manjšo priročno blagajno. Direktorji so jo pregledovali vsak konec tedna.

Urad direkcije (pisarna) je bil v enem izmed bolnišničnih prostorov. Vsak član uprave je moral pregledovati računске knjige. V uradu so morali voditi tudi zaključne račune, o vsaki spremembi uprave in nenačrtovanih stroških pa je moralo odločati občinsko predstavništvo. Direkcija je morala vsak mesec zaključiti blagajno; pod to so se morali podpisati vsi direktorji. Upravno leto se je začelo 1. januarja, končalo pa 31. decembra, letni finančni računi pa so morali biti predani občinskemu predstavništvu do marca in finančni načrti do julija.⁹⁹

Dolžnosti bolnišničnega zdravnika in kirurga

Bolnišnični zdravnik je bil odgovoren direkciji. Opravljati je moral dnevne vizite bolnikov, preverjati, ali prehrana po količini in kakovosti ustreza predpisanim normam, ob izbruhu nalezljive bolezni je moral takoj osamiti bolnika in sestram dati navodila za nego ter preprečiti širjenje bolezni. Ob izbruhu nalezljivih bolezni je moral o tem takoj obvestiti pristojne oblasti. V statističnem poročilu je moral voditi rubriko o nozoloških opažanjih; vanjo je moral zapisati vse izredne dogodke, potek bolezni in odmike od običajnega zdravljenja. Obiskovati je moral tudi bolnike v špitalu sv. Antona opata. Pri predpisovanju zdravil je moral upoštevati bolnišnična pravila in brez dovoljenja direkcije ni smel v bolnišnico voditi drugih zdravnikov, ki bi tam opravljali prakso (se učili).¹⁰⁰ Bolnišnica je imela tudi svojega kirurga. bil je podrejen zdravniku. Spremljati ga je moral na vizitah (obiskih) in izpolnjevati zdravnikove zahteve. Vedno (ponoči in podnevi) je moral priti na vsak klic in če ga je zdravnik poklical, je moral v izrednih primerih dati tudi pijavke ali klistirati. Brez posveta z zdravnikom ni smel sam operirati, če pa je med njima prišlo do nesoglasja, sta se morala posvetovati z drugim zdravnikom. Kirurg ni smel brez dovoljenja direkcije ali zdravnika za več dni iz mesta, prav tako pa ni mogel biti iz bolnišnice odsoten od jutra do večera, ne da bi o tem obvestil zdravnika. Poskrbeti je moral, da je bilo za različne nujne posege na voljo vedno dovolj povojev, prediva in platna. Vsakič ko je zdravnik odredil obdukcijo, jo je moral opraviti, prav tako pa je moral upoštevati tudi farmacevtska navodila.¹⁰¹

⁹⁸ *Regolamento per l'ospedale civico e per l'unità casa di ricovero di Capodistria*, str. 3–5.

⁹⁹ Prav tam, str. 5–8.

¹⁰⁰ Prav tam, 8–9.

¹⁰¹ Prav tam, str. 9–10.

Dolžnosti bolnišničnega inšpektorja

Inšpektor za bolnišnico¹⁰² in priključeno ubožnico (*Casa di Ricovero*) je bil neposredno podrejen direkciji, v zdravstvenih stvareh zdravniku in kirurgu, v verskih pa duhovniku. Iz bolnišnice je bil za svoje potrebe lahko odsoten samo podnevi, in še to v času, ki mu ga je določila direkcija. Nadziral je poslovanje, disciplino in zdravstveno stanje oseb v bolnišnici in ubožnici.

Ob sprejemu bolnika v bolnišnico je moral zahtevati potrdilo o bolezni ali pisno vabilo lokalnih političnih, sodniških ali finančnih oblasti oz. odlok občine ali direkcije. Izjema so bili le nujni primeri zaradi poškodb ali nenadnih slabosti na poti, zlasti ponoči. V takih primerih je moral nemudoma poklicati zdravnika ali kirurga. Ob prihodu bolnika je moral vratar z zvoncem opozoriti inšpektorja, ta pa je moral preveriti dokumente za hospitalizacijo, mu odrediti mesto, sprejeti v varstvo denar, osebne predmete, obleko in dokumente, izpeljati vse potrebno za sprejem in ga vpisati v register. V nujnih primerih je moral poklicati zdravnika ali kirurga, sicer pa je bolnika predstavil na viziti. Moral je spremljati zdravnika in kirurga na rednih in izrednih obiskih ter izpolnjevati njune zadolžitve. Ob zdravniških obiskih je moral v posebno knjigo za vsakega bolnika zapisovati predpisano dieto in podatke posredovati v kuhinjo. Pacienti se med vizito niso smeli pogovarjati, tisti, ki so že okrevali, pa so morali biti v svojih posteljah. V korist bolnikov je bilo treba poskrbeti za mir in harmonijo, prepovedani so bili tudi opravljanje in vsa nemoralna dejanja. V sobah za bolnike, spalnicah in dvoranh so bili prepovedani kajenje, igre (verjetno karte itd.), prinašanje živil in pijače. Okrevajočim so bili dovoljeni sprehodi po dvorani, z dovoljenjem zdravnika pa ob določenih urah tudi po poslopju nekdanjega samostana. Vstop v kuhinjo jim je bil prepovedan. Ozdravelim, ki jih je zdravnik odpustil iz bolnišnice, je moral inšpektor dati potrdilo (odpustno pismo), v katerem je navedel datum sprejema in odpusta, številko vpisa v register ter ime in priimek ozdravljenega. Poskrbeti je moral, da so umrle prepeljali v mrtvašnico, v okviru zakonodaje pa je moral poskrbeti tudi za njihov pokop. Če je zdravnik odredil obdukcijo, je moral pripraviti vse potrebno v dvorani za anatomijo. Če je kdor koli pustil denar ali predmete kakršne koli vrednosti, jih je moral izročiti direkciji.¹⁰³

Inšpektor je moral nadzorovati tudi bolničarje. Ti so morali imeti razvit čut za usmiljenje in dobroto. Če niso opravljali svojih dolžnosti, je moral ostro ukrepati, pri tem pa je lahko o tem povprašal tudi bolnike. Ob hudih boleznih je moral inšpektor tudi ponoči (najmanj enkrat, lahko pa tudi večkrat) preveriti, ali so bolničarji budni in opravljajo dolžnosti do bolnikov. Občasno je moral preverjati tudi njihovo običajno nočno delo. Vsak dan je moral nadzorovati čiščenje bolnišničnih prostorov in prezračevanje, menjavanje vode v posodah za umivanje, čistočo umivalnikov in brisač in (kadar je bilo potrebno) ali kurijo v pečeh. Inšpektor od bolničarjev ni smel zahtevati, da mu strežejo, naredijo posteljo ali počistijo sobo.¹⁰⁴

Nadzorovati je moral tudi predpisovanje zdravil. Po končani viziti je moral bolničarja ali katero drugo osebo poslati v lekarno z vsemi recepti. Bolnikom, ki jim je moral izročiti zdravila, in bolničarjem je moral razložiti predpisane količine (doze), čas in način jemanja zdravil.

Nadzorovati je moral vnos živil in pijač, preveriti, ali lekarnar pošilja zdra-

¹⁰² Občinski svetnik dr. Manzoni je 3. 2. 1846 naredil navodila za t. i. varuha mestne bolnišnice in priključenega zavetišča za reveže (*custode dello Spedale di Capodistria e dell' unita Casa di Ricovero*). Njegove pristojnosti in dela so bili z manjšimi odstopanji skoraj enaki pristojnostim in delu kasnejšega inšpektorja.

SI PAK KP 7, t. e. 12, spis 86.

¹⁰³ *Regolamento per l'ospedale civico e per l'unità casa di ricovero di Capodistria*, str. 10–12.

¹⁰⁴ Prav tam, str. 12–13.

vila hitro in v predpisanih embalažah. Tekočine so morale biti v stekleničkah, mazila v keramičnih ali steklenih kozarčkih, tablete v škatlah, vse pa je moralo biti opremljeno z ustreznim napisom imena bolnika in predpisanim odmerkom. Po uporabi zdravil je moral poskrbeti, da so vsa embalaža vrnila lekarnarju.¹⁰⁵

Inšpektor je moral nadzirati sprejete oskrbovance, voditi register oskrbovancev in v njem ločiti oskrbovance s hrano in brez nje. Ker je nadzoroval celotno oskrbo ustanove, je moral poznati tudi pogodbo med direkcijo in oskrbniki. Ob nabavi in vnosu živil v skladišča jih je moral pregledati skupaj z zdravnikom. Če je opazil nepravilnosti ali slabo pripravo, je moral prepovedati uporabo. Ob morebitnem dvomu je moral poročati direkciji in pridobiti neodvisno mnenje zunanjih ocenjevalcev. Med delitvijo hrane (zjutraj, opoldne in zvečer) je moral biti navzoč v kuhinji in se prepričati o pravilni pripravi hrane. Vsak dan je moral glede na število bolnikov preveriti težo mesa in da je bila juha, ki so jo pripravljali, dobra. Preverjati je moral tudi kuhinjske tehtnice in druge mere, kakovost posode in čistost nasploh. Preprečiti je moral uporabo nečistih kuhinjskih krp in vsega perila. V korist oskrbovancev je moral svoje zahteve povedati, tudi če bi direkcija odredila varčnejšo nabavo.¹⁰⁶

Dokler ni bolnišnica zaposlila vratarja, je moral inšpektor izbrati katerega izmed oskrbovancev, da je opravljal delo. Poučiti ga je moral o načinu zvonjenja in pomenu posameznih znakov,¹⁰⁷ navodila za delo za naslednji dan pa mu je moral dati prejšnji večer. Vrtar med vizito in razdeljevanjem hrane ni smel dovoliti nobenih obiskov, razen tistih, ki so sodelovali z ustanovo. Inšpektor je moral zvečer zakleniti vhodna vrata in imeti ključ v svoji sobi, zjutraj pa je moral vrata odkleniti. Ponoči, razen v nujnih primerih, ni smel nihče iz stavbe. Če je oskrbovanec zamudil vrnitev v stavbo, ga je inšpektor lahko sprejel, vendar je moral o tem poročati direkciji, oskrbovanec pa je bil ustrezno kaznovan. Obiskovalci so lahko prišli na obisk k bolnikom ali oskrbovan-

*Križni hodnik nekdanje koprške bolnišnice
(avtor neznan).*

¹⁰⁵ *Regolamento per l'ospedale civico e per l'unità casa di ricovero di Capodistria*, str. 13-14.

¹⁰⁶ Prav tam, str. 14-15, člani 95-106.

¹⁰⁷ V navodilih iz leta 1845 je hiter in širok znak pomenil prihod bolnika, počasen in širok je vabil oskrbovance k molitvi, dolg in prekinjen (zvončkljanje) je oskrbovanec dovoljeval izhod, dva zaporedna kratka znaka s premorom sta naznanjala razdeljevanje hrane, s tremi hitrimi zaporednimi znaki pa je vratar varuha bolnišnice opozoril na nedoločen (nedefiniran) vzrok, zaradi katerega mora priti v vratarnico.

SI PAK KP 7, t. e. 12, spis 86.

cem le podnevi ob določenih urah (obiskov) in vedno v spremstvu inšpektorja; ta ni smel dovoliti dolgih pogovorov. Vrtar obiskovalcev ni smel spustiti v poslopje, če so imeli s seboj hrano, vino ali druge alkoholne pijače za bolnike ali oskrbovance.¹⁰⁸

Inšpektor je moral tudi sicer nadzirati čistočo in vzdrževanje poslopja. O vseh popravilih (npr. oken, vrat, tlakov, podstrešja) je moral poročati direkciji. Zdravniku in kirurgu je bil odgovoren za čistočo in vse druge zdravstvene ukrepe, duhovniku pa za versko oskrbo.

Moral je voditi register z imeni bolnikov, oskrbovancev, dnevnik odvzemov, pogodbo za upravljanje in oskrbovanje bolnišnice, sezname diet, inventar garderobe, pravila obnašanja oz. hišni red.¹⁰⁹

Oskrbovanci so morali vsak dan moliti in opravljati druge pobožnosti ter se ravnati po internih pravilih obnašanja.¹¹⁰ Na praznični dan in na dan obletnice za dobrotnike bolnišnice so morali k maši. Inšpektor jih je moral zbrati in jih pospremiti v cerkev. Oskrbovanci niso smeli uporabljati grelnih naprav in ponoči sveč, zunaj določenih ur niso smeli vstajati iz postelje ali kakor koli motiti dela v bolnišnici. Prepovedano jim je bilo prosto gibanje zunaj njihovega oddelka in pogovarjanje z bolniki ali kuhinjskim osebjem. Inšpektor je oskrbovancem lahko dovolil le enodnevno odsotnost iz poslopja. Če se zvečer niso vrnili, je moral o tem obvestiti direkcijo, saj je edina lahko dovolila daljšo odsotnost.¹¹¹

Leta 1870 so direkcijo bolnišnice sestavljali Andrea Bratti, grof Gregorio Totto in Francesco Vicich, komisijo za ureditev ekonomskih odnosov med občino in mestno bolnišnico pa dr. Augusto Gallo, dr. Zaccaria Lion in Giuseppe Pellegrini. Občinsko predstavništvo je pravilnik potrdilo 11. 11. 1870, podestat pa je bil dr. de Belli.¹¹²

Novi pravilnik za zdravstveno oskrbo v koprski občini so sprejeli 27. 12. 1880. Občina je iz javne blagajne plačevala dva zdravnika z diplomo iz medicine in kirurgije ter znanjem porodničarstva. Za svoje delo sta prejemale po 600 goldinarjev na leto. Brezplačno sta morala zdraviti mestne (koprške) reveže in reveže iz davčne občine Lazaret ter bolnike in oskrbovance mestne bolnišnice. Bolnišnica zdravnikoma ni plačevala zdravljenja bolnikov, temveč je občini nakazovala po 264 goldinarjev na leto v štirih obrokih. Če sta morala zdravnika na obisk k bolniku zunaj mesta, sta za vsak obisk dobila po 1,50 goldinarja za potne stroške. Mesto je plačevalo tudi dve babici (eno v mestu, drugo pa za davčno občino Lazaret), ki sta morali brezplačno pomagati revnim porodnicam.¹¹³

Koprška občina¹¹⁴ je razpis za prosto delovno mesto občinskega zdrav-

¹⁰⁸ *Regolamento per l'ospedale civico e per l'unità casa di ricovero di Capodistria*, str. 16, člani 107–113.

¹⁰⁹ *Regolamento per l'ospedale civico e per l'unità casa di ricovero di Capodistria*, str. 16–17, člani 114–118.

¹¹⁰ V Manzolijevih navodilih za varuha bolnišnice in priključenega zavetišča je navedeno, da je bil pravilnik obnašanja oz. t. i. disciplinski pravilnik sprejet 20. 1. 1829, potrjen pa 14. 2. istega leta.

SI PAK KP 7, t. e. 12, spis 86.

¹¹¹ *Regolamento per l'ospedale civico e per l'unità casa di ricovero di Capodistria*, str. 14, člani 89–94.

¹¹² *Regolamento per l'ospedale civico e per l'unità casa di ricovero di Capodistria*.

¹¹³ SI PAK KP 7, t. e. 177, spis 3528.

¹¹⁴ Zdi se, da je občinska uprava tudi sicer redno spremljala zdravnike, ki so bili rojeni na njenem ozemlju. Tako je koprski župnijski urad 10. 2. 1874 občinskemu uradu posredoval podatke o smrti nekaterih zdravnikov, ki so bili (glede na vpis v matične knjige) verjetno Koprčani, in sicer dr. Leone Urbani, primarij (*protomedico dell'Istria*), je umrl 26. 5. 1811; Michiele Benedetti (v mrliški knjigi *Benedictus*), doktor filozofije in medicine, 29. 7. 1817; Antonio Alessandro Degrassi, doktor medicine, 20. 4. 1822; Domenico de Manzoni, kirurg, 10. 5. 1838; Giacomo Sandrin, kirurg, 17. 8. 1832 v Padovi; Matteo Divo, kirurg, 7. 5. 1843; Sebastiano Grandis, doktor medicine, 13. 4. 1845; Francesco Corte, kirurg, 17. 12. 1856; Pietro Madonizza, doktor medicine, 16. 1. 1857 in Gian Andrea de Manzoni, doktor medicine, sicer okrajni zdravnik (*fi-*

nika z letno plačo 600 goldinarjev objavila 22. 11. 1880. Kandidati so morali prošnji priložiti rojstni list, potrdilo o bivanju, diplomu iz medicine, kirurgije in porodničarstva, podatke o prejšnjih zaposlitvah ter podatke o znanju jezikov.¹¹⁵ Na natečaj so se prijavili ti zdravniki: Natale Piccoli, sin Giovannija, rojen v Momjanu,¹¹⁶ Antonio Pavlovich s Cresa,¹¹⁷ Antonio Palazioli iz Bal,¹¹⁸ Giovanni Tamaro iz Pirana,¹¹⁹ Giuseppe Corazza iz Motovuna,¹²⁰ Matteo Bolmarsich s Cresa,¹²¹ Pietro Ghersa iz Vižnjana¹²² in Gregorio Spongia iz Rovinja.¹²³

Leta 1881 so upravo javne bolnišnice sestavljali Andrea Marsich, sin pok. Giovannija Marie, Pietro Gallo, sin pok. Pietra, dr. Pio Gambini in inšpektor Nicolò de Baseggio. Zdravnika v ubožni ustanovi Grisoni (*Pio Istituto Grisoni*) sta bila: dr. Achille Savognani (*referente sanitario comunale*) in dr. Pio de Gravisi. V mestu sta bili tudi dve lekarni, in sicer *Al Gallo* sester Pellegrini in *Alla Fenice* v lasti Giovanninija Giusa.¹²⁴

Občinsko predstavništvo je na zasedanju 27. 3. 1886 sprejelo poročilo občinskega odposlanstva o delu mestne bolnišnice. Skrb zbujač je bil podatek, da direkcija mestne bolnišnice že od leta 1881 ni delala niti finančnih planov niti poročil, po mestu pa so se širila namigovanja o nepravilnostih v bolnišnici. Predstavništvo je direkcijo bolnišnice pozvalo, naj naredi natančen obračun in poročilo o aktivni in pasivi bilance. Trgovci, ki so bolnišnico oskrbovali z mesom in kruhom, so izkazovali za več kot 2000 goldinarjev neplačanih računov. Občinsko predstavništvo je že 16. 11. 1885 pozvalo bolnišnico, naj v najkrajšem času naredi račune za obdobje od 1. 1. 1884. Prav tako občina bolnišnici od leta 1882 ni nakazovala po 1000 goldinarjev, v zadnjem dveletnem obdobju pa je bil znatno nižji tudi prihodek od solin, ki jih je imela bolnišnica v lasti.

Primanjkljaj v dohodkih bi morala nadomestiti občina, spremeniti pa bi morali tudi upravljanje bolnišnice. Zaradi težav so sprejeli sklep, naj administracijo bolnišnice prevzame mestna davčna blagajna, in sicer z dvema uradnikom. Izdatki občine za bolnišnico naj ne bi bili veliko višji, saj bi jih le prerazporedili. Občina naj bi zaposlila novega uradnika z nazivom pomočnik blagajne z letno plačo 500 goldinarjev. 100 goldinarjev naj bi dobili od znižanja plače inšpektorja mestne bolnišnice, ker so mu zmanjšali delovne obveznosti,¹²⁵ 360 goldinarjev pa od 1. marca dalje nezasedenega mesta tretjega občinskega uradnika, ker je Stefano Zelto dal odpoved. Občina naj bi tako za novo zaposlitev dodatno prispevala le 40 goldinarjev.¹²⁶

Za ureditev razmer so 23. 1. 1886 sprejeli tudi nov pravilnik mestne bolnišnice in priključene ubožnice. Bolnišnica, ki je bila v prvi vrsti namenjena meščanom, je morala poskrbeti tudi za druge bolnike (tujce), vendar s povrnitvijo stroškov, kot jih je določal zakon. Bolnišnico je še vedno vodila direkcija. Imela je enako dolg mandat kot mestno predstavništvo, ki jo je volilo. Člani direkcije so delali brezplačno. Bolnišnica in ubožnica sta skrbeli le za domače bolnike in

sico distretuale), pa 1. 6. 1872. V mrliških knjigah (od leta 1740 dalje) ni bilo podatkov o smrti Vincenza Beninija.

SI PAK KP 7, t. e. 118, spis 405.

¹¹⁵ SI PAK KP 7, t. e. 177, spis 3272.

¹¹⁶ 31. 5. 1864 je na padovski univerzi končal medicino, 17. 10. 1866 pa kirurgijo.

¹¹⁷ 20. 2. 1871 je v Gradcu doktoriral iz medicine, 23. 6. iz porodničarstva in 15. 7. iz kirurgije.

¹¹⁸ Medicino, porodničarstvo in kirurgijo je končal 28. 1. 1874.

¹¹⁹ Na Dunaju je 19. 5. 1874 končal medicino, kirurgijo, porodničarstvo in okulistiko.

¹²⁰ Medicino, kirurgijo, porodničarstvo in okulistiko je končal 16. 12. 1874 v Gradcu.

¹²¹ Medicino, kirurgijo, porodničarstvo in okulistiko je končal 25. 2. 1876 v Gradcu.

¹²² Medicino, kirurgijo, porodničarstvo in okulistiko je končal 25. 6. 1877 na Dunaju.

¹²³ Medicino, kirurgijo, porodničarstvo in okulistiko je končal 19. 6. 1879 na Dunaju.

SI PAK KP 7, t. e. 177, spis 3272.

¹²⁴ *Giuda Sematica Istriana. Almanacco per l'anno 1881*, str. 2–3.

¹²⁵ Torej plača inšpektorja naj bi se znižala s prejšnjih 600 goldinarjev na 500 goldinarjev.

¹²⁶ SI PAK KP 7, t. e. 213, spis 300/V.

reveže (tiste, ki si niso mogli sami priskrbeti sredstev za preživljanje oz. za starejše, invalide in prizadete osebe, ki so to dokazale s posebnim dokumentom). Direkcija je morala pregledati račune ustanove. Zdravstveno oskrbo so vodili mestni zdravniki, nadzirala pa jih je direkcija. Za bolnike so morali voditi neka-kšne kartoteke, posebno o nalezljivih boleznih. Konec leta so na osnovi odločbe 13. 11. 1871 morali podati poročilo o številu bolnikov in zdravstveni oskrbi. Inšpektor je obdržal enaka pooblastila. Poseben člen je določal tudi urnik vstajanja, in sicer: oskrbovanci so med 1. aprilom in 31. septembrom morali vstajati ob 6. uri, vse preostale mesece pa ob 8. uri. Pospraviti so morali sobe, potem pa so šli v jedilnico na zajtrk. Oskrbovanci obeh spolov so morali po svojih močeh delati v korist ustanove, udeleževati so se morali maš v spomin na dobrotnike.¹²⁷

Poleg tega je občinsko predstavništvo na svojem zasedanju 14. 11. 1885 imenovalo tričlansko komisijo, ki je morala pregledati poslovanje mestne bolnišnice od 1. 1. 1884 dalje in pripraviti poročilo o njenem finančnem stanju. Komisijo so sestavljali Nazario de Mori, markiz Giuseppe Gravisio in dr. Pietro de Madonizza.¹²⁸ Komisija je delo začela 20. 11. 1885, poročilo pa je poslala 27. 3. 1886. V obdobju od 1. 1. do 31. 12. 1884 je ustanova imela 11 pogodb (verjetno kreditov) s hipoteko z zasebniki v skupni vrednosti 5000 goldinarjev, depozit pri Trgovski banki v Trstu v vrednosti 3000 goldinarjev in 443 goldinarjev v gotovini. To je skupaj znašalo 8443 goldinarjev. Komisija je pregledala tudi finančno stanje za leto 1885. Bolnišnica je imela 118.884,97 goldinarja premoženja (aktivne) in neplačanih računov za 7914,60 goldinarja. Stroški za meso so znašali 2133,59 goldinarja, za kruh 2835,99 goldinarja in preostali dolg v višini 2955,02 goldinarja. V bolnišnično aktivno bilanco je bila všteta tudi hiša, ki so jo 21. 6. 1881 kupili v Piranu v vrednosti 812,72 goldinarja. Ustanova je imela tudi sedem pogodb s hipoteko v vrednosti 58.583,93 goldinarja, ki so prinašali 5.178,47 goldinarja na leto.¹²⁹

Poleg skrbi za mestne reveže in bolnike je občina navadno ob slabih letinah skušala z občasnim razdeljevanjem nekakšne socialne pomoči revnejšim prebivalcem omiliti težavne ekonomske razmere. Tako je za velikonočne praznike leta 1886 dvestodvema Koprčanoma razdelila 88 goldinarjev in 50 krajcarjev pomoči, 10 goldinarjev pa revnim na območju Lazareta. Na celotnem območju je skupno razdelila 98 goldinarjev in 50 krajcarjev. V mestnem predelu Brasolo je pomoč prejelo 23 revnih, v predelu Sv. Martina 18, v Zubenagi dva, v predelu Izolskih vrat 15, v Bošedragi 40, v predelu sv. Petra 25, v predelu Vseh svetih 9, v Pusterli 4, v predelu Ponte Piccolo 12, v predelu Velikih vrat pa 27 oseb in 4 drugi oskrbovanci. Razdelili so pomoč v vrednosti med 30 krajcarji in goldinarjem. Večina ljudi (166) je dobila pomoč, manjšo kot pol goldinarja, in sicer: 68 po 30 krajcarjev, 51 po 40, 47 po 50 krajcarjev, preostalih 36 pa več kot pol goldinarja. Trije so prejeli po goldinar, šest po 80 in prav toliko po 70 krajcarjev, 21 pa po 60 krajcarjev.¹³⁰

Žal pa vrednost pomoči ni mogla izboljšati finančnih razmer ljudi, saj je bila razmeroma nizka in je zadoščala kvečjemu le za kak priboljšek. V aprilu istega leta je npr. kilogram jagenjčka (enako tudi govejega mesa), ki naj bi po tradiciji sestavljal velikonočno kosilo, stal od 56 do 64 krajcarjev, pršut od 1,80 do dva goldinarja, sto jajc pa je stalo 2,5 krajcarja. Kilogram koruzne moke (npr. za polento) je stal 9 krajcarjev, kilogram zmesnega kruha 12, belega pa 16 krajcarjev. 100 litrov refoška je stalo od 31 do 33 goldinarjev, malvazije od 28,50 do 29,80 goldinarja, dalmatinskega vina pa 20 goldinarjev. Za liter oljčnega olja za prehrano je bilo treba plačati 44, za razsvetljavo pa 38 krajcarjev. Povedna

¹²⁷ SI PAK KP 7, t. e. 213, spis 300/V.

¹²⁸ SI PAK KP 7, t. e. 211, spis 2868.

¹²⁹ SI PAK KP 7, t. e. 213, spis 706/V.

¹³⁰ SI PAK KP 7, t. e. 213, spis 931/V.

je tudi primerjava dnevni zaslužkov nekaterih delavcev. Mizar je za dan dela dobil od 1,10 do največ 1,40 goldinarja, zidar je lahko zaslužil od 1,20 do 1,70 goldinarja, težak pa od 0,80 do enega goldinarja.¹³¹

Zdi se, da ukrepi občinske uprave tudi niso rešili številnih težav, v kateri je zašla bolnišnica, in c.-k. namestništvo v Trstu je z dokumentom z dne 5. 4. 1886 zadolžilo Frančiškove tretjerednice sv. Jožefa (*Suore di Carità* oz. *suore terziarie Francescane di S. Giuseppe, della congregazione di Padova*) za skrb za koprsko mestno bolnišnico. Prednica je skrbela za upravljanje in disciplino, drugih šest sester pa za pomoč bolnikom v ambulanti in mestnim revežem, za kuhinjo in perilo.

Čeprav so redovnice naslednjih trideset let vzorno skrbele za bolnike, so morale, ker so bile italijanske državljanke, kmalu po vstopu Italije v prvo svetovno vojno po nalogu avstrijskih vojaških oblasti zapustiti mesto. Koprška občina je sicer 19. 6. 1915 na c. kr. namestništvo v Trstu naslovila prošnjo, da bi redovnice lahko ostale v mestu in naprej skrbele za bolnišnico, vendar prošnji ni bilo ugodeno.¹³²

Ker so morale omenjene tretjerednice mesto zapustiti 16. 7. 1915, sta v bolnišnici začasno pomagali dve sestri iz koprške sirotišnice (*Pio Istituto Grisoni*), ki ju je upravnik sirotišnice, kanonik Francesco Fonda, odstopil mestni bolnišnici. Občina je za zagotovitev oskrbe bolnikov in mestnih revežev že naslednji dan prosila prednico sester (božje) previdnosti (*Suore della Provvidenza*) iz Gorice za tri dodatne sestre.¹³³ Prednica goriškega samostana Stanislava Lunelli je 19. julija na podlagi določila, da sestrsk skupnosti ne morejo sestavljati manj kot štiri sestre, odločila, da kljub težavam občini pomaga in jim pošlje sestre. Poleg živeža, nastanitve in zdravil je morala občina vsaki sestri vsak mesec izplačati po 20 kron za obleko in druge stroške.¹³⁴ Sestre božje previdnosti so za bolnike v koprski mestni bolnišnici in priključeni ubožnici skrbele od 22. 7. 1915.¹³⁵

V istih prostorih je mestna bolnišnica nadaljevala svoje delo tudi v obdobju med vojnama in obdobju Svobodnega tržaškega ozemlja.¹³⁶ Leta 1954 je v njej zaživel tudi porodnišnični oddelek mestne bolnišnice. Porodnišnica, v kateri se je rodil večji del povojnih generacij Istranov in Primorcev, je stavbo nekdanjega servitskega samostana zapustila leta 1997. Opuščena stavba nekdanje koprške bolnišnice zadnja leta žalostno propada.

Zdravstveno stanje v istrski provinci konec 19. stoletja

Zdravstveno stanje v provinci je opisal dr. Carlo Apollonio, ki je kot občinski zdravnik služboval v Umagu. V poročilu z naslovom *La riorganizzazione del servizio sanitario nell'Istria*, ki ga je opravil za istrsko zdravniško zbornico, opozarja, da t. i.: »/.../ komunalne storitve sploh ne obstajajo in da so sanitarne razmere v Istri nevzdržne, saj ne čistijo cest, ne kontrolirajo mesa v klavnicah, inšpekcijski pregledi šol so prej izjema kot pravilo, v mestih ne čistijo kanalov, izpred hiš in dvorišč ne odvažajo gnoja, nadzor nad živili izvajajo le ob nevarnostih

¹³¹ SI PAK KP 7, t. e. 214, spis 993/VIII.

¹³² SI PAK KP 7, t. e. 348, spis 2510.

¹³³ SI PAK KP 7, t. e. 349, spis 2795.

¹³⁴ SI PAK KP 7, t. e. 349, spis 486.

¹³⁵ SI PAK KP 7, t. e. 349, spis 2904.

¹³⁶ Več o povojnem razvoju zdravstva v slovenski Istri v člankih: Rogoznica: Razvoj zdravstvene organizacije in zdravstvenega zavarovanja v koprskem okraju 1945–1954, str. 47–60 in Rogoznica: Posebnosti zdravstvene organizacije in sistema zdravstvenega zavarovanja na območju slovenskega dela cone B STO, str. 109–128.

izbruha kolere, razen v večjih mestih ne kontrolirajo trupel /.../«¹³⁷ Hkrati omenja velike razlike v zdravstveni oskrbi med mestom in podeželjem. »/.../ Zdravnik bolnika v mestu ali večjem naselju navadno oskrbi ali pa vsaj pregleda, po vaseh pa reveži umirajo brez vsakršne oskrbe, bogatejši pa so navadno zdravstveno oskrbljeni prepozno in premalo.«

Leta 1895 je bilo v celotni istrski provinci 60 zdravnikov, in sicer: 6 okrajnih, 17 zasebnih in 34 občinskih, trije pa so bili že upokojeni.

Posebno težavo so predstavljale tudi letne delovne ure posameznih zdravnikov. Število delovnih ur zdravnika na 100 prebivalcev se je med istrskimi občinami gibalo med 1 uro in 55 ur na leto. Velike razlike so bile zlasti med večjimi mesti in podeželskimi občinami (npr. v izolski občini so zdravniki delali skoraj 50 ur na leto, v dekanski pa le 4,3 ure). Ker je bila povprečna umrljivost v provinci 28,6 ‰, je po Apollonievih ugotovitvah umrlo okoli 1000 ljudi na leto povsem brez zdravstvene oskrbe. Okrajnim zdravnikom je bil zaupan nadzor nad epidemijami, vendar se je navadno epidemija že razširila, preden je okrajni zdravnik zaradi birokratskih težav sploh lahko ukrepal, poleg tega pa je slabše poznal lokalne razmere na podeželju kot občinski zdravnik. Težave so bile tudi pri oskrbi revnih, saj so številne občine imele slabo vodene sezname ubogih, nekatere pa jih sploh niso imele.¹³⁸ Medtem ko je bil v celotni Istri med letoma 1890 in 1892 naravni prirastek 7,63 ‰ (rodnost 36,3 ‰ in smrtnost 28,6 ‰), je v Koprskem okraju ta znašal 9,28 ‰ (rodnost 40,2 ‰ in smrtnost 30,9 ‰).¹³⁹

Ustanovitev in delovanje dobrodelnega vrtca

Koprski dobrodelni vrtec je bil odprt 25. 11. 1839. Zasluge za njegovo ustanovitev so imeli odvetnik Antonio de Madonizza, grof Giuseppe del Tacco ter grof Francesco Grisoni in njegova žena Maria Anna Grisoni Pola. Francesco Grisoni mu je ob ustanovitvi dodelil 5000 goldinarjev, njegova žena pa leta 1841 še poslopje s pripadajočim vrtom. Ustanovo so z donacijami podprli tudi številni meščani.¹⁴⁰ Žal je zaradi pomanjkljivo ohranjenega arhivskega gradiva malo podatkov iz prvih desetletij delovanja vrtca. Leta 1847 je kapitularni vikar Jacopo Bernardi iz Pinerola, ki je v času štiridesetdnevnega posta obiskal mesto, poročal, da je bilo vanj vključenih 42 deklic in 48 dečkov. Vsi so bili oblečeni v enako vrhnje oblačilo. V obednici so jim postregli z mineštro, ki so jo otroci pojedli stoje.¹⁴¹

Dobrodelna ustanova je dobro delovala do leta 1866, ko je bila zaradi vojne in epidemije kolere zaprta. Ponovno so jo odprli leta 1868, in čeprav se ji je zmanjšala javna finančna pomoč, je delovala do konca septembra 1870, ko je umrl njen dolgoletni direktor dr. Antonio Madonizza.¹⁴² Kmalu po njegovi smrti so na zasedanju občinskega predstavništva 21. 9. 1870 predlagali novo ureditev vrtca. Dobrodelni vrtec, ki je bil dotlej privatna ustanova, naj bi spremenili v občinskega. Izbrana je bila tričlanska komisija, ki je pripravila načrt za njegovo ponovno delovanje in predvidene stroške poslovanja. Predlagali so, da zaradi

¹³⁷ Na podeželju brez vsakršnega pregleda pokopljejo umorjenega (npr. zadavljenega) otroka ali pa otroka, ki je umrl zaradi prirojene hibe.

¹³⁸ Apollonio, *La riorganizzazione del servizio sanitario nell'Istria*, str. 7–14.

¹³⁹ Prav tam, str. 14.

¹⁴⁰ SI PAK KP 7, t. e. 187, spis 331/1882 in SI PAK KP 498, t. e. 1, a. e. 3. Maria de Bartolomei je npr. prispevala 300 goldinarjev, Giuseppe del Tacco 400, grofica Maria Anna Grisoni Pola je dala tedanje poslopje, Maria Volpi pa hišo in torkljo.

¹⁴¹ Bernardi: *Lettere sull'Istria*, str. 45–46.

¹⁴² Od ustanovitve leta 1839 dalje je bil edini direktor. Vrtec je po njegovi smrti ostal zaprt naslednja tri leta.

pomanjkanja učiteljskega kadra (imeli so le eno učiteljico) ne bi ločili dečkov in deklic, vrtec pa naj bi uredili po metodi priznanega nemškega pedagoga Friedericha Fröbla (1782–1852); otroke naj bi motivirali z igro in gibanjem na prostem. Opozorili so, da delovanje vrtca lahko omogoči delo številnim materam, hkrati pa pozitivno vpliva na fizični in umski razvoj otrok in celotne družbe.¹⁴³

Vrtec je bil slavnostno odprt 1. 5. 1873.¹⁴⁴ Vanj so brezplačno sprejemali dečke in deklice iz revnih družin v starosti od treh do dopoljenih šestih let. Otroke so sprejemali enkrat letno, in sicer v novembru. Na družino je bil lahko sprejet samo eden od otrok, v posebnih primerih pa je direkcija odločala o vključitvi drugega otroka. Otroci so bili v vrtcu vse dneve v tednu z izjemo praznikov. Dnevno so prejeli porcijo mineštre in kruh. Vzgajali so jih v verskem duhu, v ljubezni do družine in domovine, privzgojili so jim odnos do dela, reda in osebne higiene. Vrtec je bil v obdobju med 1. aprilom in 1. oktobrom odprt med 8. in 18. uro, drugače pa med 9. in 16. uro. Starši so morali otroke pripeljati točno ob uri, čiste in z robčkom za nos, prav tako pa jih niso smeli predčasno odpeljati iz vrtca. V primeru zanemarjenosti in večkratnega učiteljičinega opozorila so bili otroci najprej začasno odstranjeni iz vrtca, lahko pa celo izključeni. Vrtec je moral na komunske stroške najmanj enkrat tedensko obiskati zdravnik.

Vzgojiteljica je morala v vrtec prihajati pol ure pred predvidenim prihodom otrok, ni pa bila dolžna sprejeti otrok, če so prišli z več kot enourno zamudo. V primeru kaznovanja je glede na težo prestopka lahko le začasno ločila posameznika od skupine in mu prepovedala sodelovanje pri telovadbi. Pri težkih prestopkih je morala obvestiti direkcijo, strogo prepovedano pa je bilo telesno kaznovanje.¹⁴⁵

Vrtec je imel malo zaposlenega osebja. Poleg treh direktorjev oz. upravnikov so v njem delovale še vsakokratna oskrbnica, ki je živela v vrtcu in hkrati opravljala delo kuharice, služkinja in vzgojiteljice. Antonia Utel, ki je bila vzgojiteljica v vrtcu od leta 1841 dalje, je leta 1893 zaradi starosti in boleznih zaprosila za upokožitev in dosmrtno vzdrževanje v višini 240 goldinarjev.¹⁴⁶ Na njeno mesto je bila sprejeta Giovanna Vicentini, ki je bila v vrtcu zaposlena vsaj še do leta 1922. Iz finančnih poročil je razvidno, da je vrtec vseskozi posloval pozitivno. Med prihodki je velikokrat mogoče opaziti prostovoljne prispevke dobrotnikov (društev in posameznikov) in volila, kar nakazuje, da sta bila dobrodelnost ter čut za bolne in revne močno prisotna med ljudmi. Čeprav so se v času prve svetovne vojne in v prvih dveh letih po njej zaradi pomanjkanja in visokih cen živil srečevali s težavami, je vrtec leta 1920 obiskovalo okoli 70 otrok. Za delovanje vrtca se je v imenu državnega združenja za pomoč krajem, ki so bili priključeni Italiji (*Opera Nazionale di Assistenza all'Italia Redenta*), zanimala tudi Clara Vali, pokrajinska inšpektorica za Julijsko krajino, ki mu je dodelila 300 lir pomoči na mesec.¹⁴⁷

¹⁴³ SI PAK KP 7, knjige, t. e. 83, a. e. 163, str. 41, 44–46 in SI PAK KP 7, t. e. 111, spis 2510/1872.

¹⁴⁴ Podestat Cristoforo de Belli je ob tem poudaril, da je bil »/.../ koprski vrtec za vzgojo revnih otrok med prvimi v Italiji«, prof. Vincenzo da Castro pa, da je najstarejši v istrskih mestih.

SI PAK KP 7, knjige, t. e. 83, a. e. 163, str. 237.

V sosednjem Trstu je bil vrtec ustanovljen leta 1841. Njegov prvi direktor je postal Pietro Kandler.

Prim.: Fabi: *La carità dei ricci*, str. 101.

¹⁴⁵ SI PAK KP 7, t. e. 187, spis 331/1882 in SI PAK KP 498, t. e. 1, a. e. 3.

¹⁴⁶ SI PAK KP 7, t. e. 243, spis 888/V. Omenjeno vsoto je prejela še vsaj do leta 1902.

¹⁴⁷ SI PAK KP 7, t. e. 376, spis 2349 in t. e. 377, spis 2349 in 2846.

Delovanje dobrodelne ustanove Grisoni

Tudi nastanek t. i. Dobrodelne ustanove Grisoni (*Pio Istituto Grisoni*) – nekakšne sirotišnice – sta finančno omogočila grof Francesco Grisoni¹⁴⁸ in njegova žena Maria Anna Grisoni Pola. Dobrodelna ustanova je bila ustanovljena z ukazom tržaško-koprskega škofa z dne 15. 11. 1858. Sprejemala je otroke revežev (deklince in dečke) v starosti od 6 do 20 let. S prihodki, ki jih je ustanova dobila od najemnin nepremičnin, vlaganja in posojanja denarja, solin ter drugih virov, so imeli gojenci preskrbljeno nastanitev, hrano in oblačila. Vzgajali so jih v verskem duhu, jih učili pisanja, branja in računanja ter izučili za poklic, ki so si ga izbrali. Predsednik dobrodelne ustanove je bil (vsakokratni) škof, ki je imel pravico imenovati upravni odbor.¹⁴⁹ Leta 1871 so bili v upravni odbor imenovani koprski župnik mons. Elio Nazario Stradi, Giorgio de Baseggio in dr. Pietro del Bello, upravnik pa je bil Andrea Bratti. Direktor in učitelj gojencev je bil dr. Pietro Sincich, katehist dr. Pietro Grassi, direktorica in upravnica Edvige Lucrenti, učiteljica gojenk pa Cristina D'andri. V ustanovi je bilo po 20 dečkov in deklic. Ocenjena vrednost vseh nepremičnin in ustanovitvenega kapitala je znašala 200.000 goldinarjev, letni prihodki, ki so bili odvisni od prihodkov od zemlje in soli, pa okoli 11.000. Stroški za vzdrževanje gojencev, živež in obleke, plače direktorja, učiteljice in služkinj so znašali 11.200 goldinarjev.¹⁵⁰

V obdobju med letoma 1860 in 1914, za katero je ohranjen register z

TABELLA DIETETICA settimanale per gli ALLIEVI ed ALLIEVE del PIO ISTITUTO GRISONI in CAPODISTRIA		
Giorni	Pranzo	Cena
<u>Domenica</u>	Riso, carne di bue e pane.	Patate od altra verdura secondo la stagione, formaggio e pane.
<u>Venerdì</u>	Riso con piselli, fegato od altro carniere e pane.	Potenta con una salsa e pane.
<u>Martedì</u>	Carne con fagioli, merluzzo od altra cosa secondo la stagione e pane.	Fagioli od altra verdura, pane e pane.
<u>Mercoledì</u>	Pasta con fagioli, formaggio od altra cosa e pane.	Potenta con una salsa e pane.
<u>Giovedì</u>	Riso, carne di bue e pane.	Patate od altra verdura, pane e pane.
<u>Venerdì</u>	Fagioli con patate od altra minestra, pesce e pane.	Potenta con una salsa e pane.
<u>Sabato</u>	Pasta con fagioli, formaggio e pane.	Potenta con qualche verdura od altra cosa e pane.

Annellazioni	
I. Tutte le mattine per colazione caffè al latte con pane, e il ristretto che riceveranno dieci dodici di pane per il dopo pranzo. II. Le minestre nei giorni di Venerdì, Martedì e Mercoledì saranno condite con lardo e nei giorni di Sabato e in quelli di digiuno non olio. III. La quantità delle minestre sarà a norma dell'età. IV. Nelle feste principali dell'anno come Pasqua, Natale, etc. si darà loro oltre alla carne di bue e verdura un'altra carne secondo la stagione. V. di più un bicchiere di vino e negli altri giorni bevanda di vino ad ogni pasto.	
Visto ed approvato Giovanni <i>[firma]</i> vescovo	
Capodistria, 21 Novembre 1883.	

Tedenski jedilnik za gojence dobrodelne ustanove Grisoni z dne 21. novembra 1883. Vir: SI PAK KP 300, t. e. 91, Dodatek, a. e. 32.

¹⁴⁸ Francesco je s testamentom določil, naj bi v njegovi hiši ustanovili zavetišče (*casa di ricovero*), v katero naj bi sprejeli toliko revnih otrok (polovico deklic in polovico dečkov), kot bi jih iz prihodkov premoženja lahko vzdrževali. Štirje naj bi bili doma iz Pirana, dva iz Novigrada, drugi pa iz Kopra (ti naj bi bili iz dobrodelnega vrtca).

¹⁴⁹ SI PAK KP 7, t. e. 126, spis 4. Člani upravnega odbora so odločali o delovanju ustanove, sprejemu in prehrani otrok.

¹⁵⁰ SI PAK KP 7, t. e. 99, 1871, spis 154.

imeni gojencev in gojenk, je bilo v omenjeno dobrodelno ustanovo vpisanih 243 dečkov in 175 deklic. Prvi gojenci so bili vpisani 1. 6. 1860, in sicer 8 deklic in 12 dečkov. Najstarejši deček je ob vstopu imel 13 let, šest jih je bilo starih približno 10 let, štirje 7,5, najmlajši pa 6 let. Eden izmed njih je umrl v ustanovi že naslednjo pomlad, drugi pa v piranski bolnišnici leta 1862. Dva so poslali v goriški seminar, dva sta bila v ustanovi 7 let, preostali pa 9–12 let. Tri deklice so imele ob vstopu v ustanovo 7 let, štiri 9, ena pa 10 let. Slednja je po 5 letih umrla, druge pa so ostale v njej več kot 10 let (večinoma do 20. leta starosti). Ob odhodu so razen ene, ki podpore ni prejela, dobile med 20 in 105 goldinarji podpore.

Žal ohranjeni seznam gojencev dobrodelne ustanove ni povsem natančno voden (podatkov o izpisu ni za 25 fantov in 24 deklet), vendar je iz njega mogoče razbrati nekatere ugotovitve. Štiri petine vseh gojencev je bilo doma iz Kopra, med drugimi kraji pa velja izpostaviti Piran, Novigrad, Trst in Milje. Precej otrok je iz ustanove odšlo (bodisi so zboleli bodisi zbežali ali bili izključeni) že v prvem letu, v prvih dveh letih pa kar 26,6 % dečkov in 15,6 % deklic. Fantje so v povprečju prej odhajali (kar 73,4 % jih je bilo v ustanovi manj kot 7 let) kot dekleta (prej jih je ustanovo zapustilo 43 %). Dekleta so praviloma tudi dlje ostala, manj je bilo izključenih (izključitev je izrecno navedena le pri 5), ob odhodu pa so večinoma prejela podporo (do leta 1905 praviloma 105 goldinarjev – nekatere tudi manj, po tem letu pa 210 goldinarjev). Kar nekaj gojencev je izstopilo zaradi bolezni, po 5 dečkov in deklic pa je umrlo med bivanjem v ustanovi (bodisi v ustanovi bodisi v bolnišnici). Med gojenci so prevladovali otroci, ki jim je umrl eden izmed staršev, 16 deklet in 19 fantov pa je bilo sirot (brez obeh staršev). Nekajkrat so bili v ustanovo poslani tudi bratje in sestre. Med dekletu sta bili po dve sestri iz 8 družin, med fanti pa po dva brata iz 14 družin, iz ene pa trije.¹⁵¹

Tako dobrodelni vrtec kot dobrodelna ustanova Grisoni sta delovala tudi med obema vojnoma. Leta 1920, po prehodu Istre pod Italijo, je bila ustanova združena s fundacijo *Nazario Sauro* in se preimenovala v *Pio Istituto Grisoni e fondazione Nazario Sauro*. Dobrodelna ustanova je delovala tudi v povojnem obdobju in je leta 1947 oskrbovala 53 otrok. Leta 1949 je bil Zavod Grisoni preoblikovan v Mladinski dom in dobil novo upravo.¹⁵²

The image shows a handwritten table with the title "Altreve" at the top. The table has several columns: "Nome e Cognome", "Luogo della nascita", "Epoca della nascita", "Epoca dell'ingresso", "Epoca della uscita", and "Epoca dell'espulsione". The rows contain names of children and their corresponding dates and locations. The handwriting is in cursive and somewhat faded.

Seznam gojencev dobrodelne ustanove Grisoni.
Vir: SI PAK KP 498, t. e. 5.

¹⁵¹ SI PAK KP 498, t. e. 5, a. e. 17.

¹⁵² Bonin – Rogoznica, Koprška rodbina Grisoni in njene sorodstvene povezave, str. 110.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AST - Archivio di Stato di Trieste

- AST, Ospedali riuniti di Trieste, serie Esposti ed orfani, Giornale degli orfanelli del 1. 1. 1827 al 31. 12. 1828, N. 59.
- AST, Ospedali riuniti di Trieste, Protocollo degli Orfanelli dati in allevamento a Trieste e nel Circolo d'Istria e Gorizia nel giorno 22. Novembre 1839 a tutto Dicembre 1843, N. 16.

ASV - Archivio di Stato di Venezia

- ASV 224, Cinque Savi alla Mercanzia, busta 101.

DAR - Državni arhiv u Rijeci

- DAR 276, Statuti općina, K-3, št. 8, *Statutorum Communitatis Justinopolis 1423*.

PAK KP - Pokrajinski arhiv Koper

- SI PAK KP 6, Komuna Koper, IX. skupina, a. e. 1387.
- SI PAK KP 7, Občina Koper, t. e. 12, 83, 99, 111, 118, 126, 177, 187, 211, 213, 214, 243, 348, 349, 376, 377.
- SI PAK KP 290, Rodbina Borisi, t. e. 6, a. e. 24.
- SI PAK KP 291, Rodbina Cadamuro, t. e. 39, a. e. 90.
- SI PAK KP 299, Rodbina Gravisi, t. e. 14, Statut Kopra iz leta 1668.
- SI PAK KP 300, Rodbina Grisoni-Sabini, t. e. 39, 91.
- SI PAK KP 304, Rodbina Manzoni, t. e. 9.
- SI PAK KP 498, Dobrodelna ustanova Grisoni, t. e. 1, 5.

PAK PI - Pokrajinski arhiv Koper, enota Piran

- SI PAK PI 9, Komuna Piran, Kodeksi, *Repertorium Rerum Notabilium Comunis Pirani 1282–1814*.
- SI PAK PI 9, Komuna Piran, Beneško obdobje, t. e. 2, a. e. 6.
- SI PAK PI 9.1, Komuna Piran, Notarske pergamentne listine, a. e. 1871.

INTERNETNI VIRI

Archivio Istituto Santa Maria della Pietà – Venezia: <http://www.pietavenezia.org/it/istituto/cultura/archivio/>. Pridobljeno 22. 11. 2017.

Darovec, Darko: The Charity and the Poverty Monte di Pietà Ioan societies at Koper and Piran and their impact on the economic structure of the North-western Istria (16th to 18th centuries); <http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001092/01/104.pdf>. Pridobljeno 20. 11. 2017.

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

AMSI (*Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*): Senato Misti. Cose dell'Istria. Parenzo: Società istriana di archeologia e storia patria [Tipografia Gaetano Coana], vol. IV, fasc. 1–2, 1888, str. 137–138.

AMSI: Senato Mare. Cose dell'Istria. Parenzo: Società istriana di archeologia e storia patria [Tipografia Gaetano Coana], vol. XII, fasc. 1–2, 1896, str. 56–111.

AMSI: Senato Mare. Cose dell'Istria. Parenzo: Società istriana di archeologia e storia patria [Tipografia Gaetano Coana], vol. XIII, fasc. 1–4, 1898, str. 119–158, 309–374.

Apollonio, Carlo: *La riorganizzazione del servizio sanitario nell'Istria. Ricerche e proposte fatte per incarico della Camera medica istriana*. Parenzo: La camera medica istriana, 1896.

Bernardi, Jacopo: *Lettere sull'Istria*. Capodistria: Tipografia di Giuseppe Tondelli, 1866.

Bertoša, Mislava: *Djeca iz obrtaljke. Nametnuto ime i izgubljeni identitet (imena i prezimena nahoda u XX. stoljeću)*. Zagreb: Profil international, 2005.

Bonin, Zdenka: *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike*. Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2011.

Bonin, Zdenka: Skrb za najdenčke in sirote v Kopru od 16. stoletja do konca prve svetovne vojne. V: *Zgodovina otroštva = History of childhood* (ur. Aida Škoro Babić ... [et al.]). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2012, str. 204–216.

Bonin, Zdenka, Rogoznica, Deborah: *Rodbina Gravisi. Inventar fonda v Pokrajinskem arhivu Koper (1440–1933)*. Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2012.

Bonin, Zdenka, Rogoznica, Deborah: *Koprška rodbina Grisoni in njene sorodstvene povezave*. Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2016.

Caprin, Giuseppe: *Marine Istriane*. Trieste: G. Caprin, 1889.

Caprin, Giuseppe: *L'Istia nobilissima*. Trieste: Edizioni Italo Svevo, 1992.

Carbone, Salvatore: *Provveditori e Sopraprovveditori alla Sanità della Repubblica di Venezia*. Roma: [s. n.], 1962.

Cigui, Rino: Alcuni aspetti dell'organizzazione sanitaria in Istria durante la dominazione Francese (1806–1813). V: *Atti del Centro di ricerche storiche - Rovigno*. Rovigno: Centro di ricerche storiche, vol. XXXVI, 2006, str. 211–265.

Da Mosto, Andrea: *L'Archivio di Stato di Venezia*. Roma: Biblioteca d'arte editrice, 1937.

Darovec, Darko: *Davki nam pijejo kri: gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike*. Knjižnica AAnnales Majora. Koper: Univerza na Primorskem: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2004.

Darovec, Darko: Oris zgodovine zdravstva v Kopru. V: *Studia Historica Slovenica: Časopis za humanistične in družboslovne študije, Mlinaričev zbornik I*. Maribor: Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča v Mariboru, letnik 5 (2005), št. 1–3, str. 257–272.

Fabi, Lucio: *La carità dei ricchi. Povertà e assistenza nella Trieste laica e asburgica del XIX secolo*. Milano: Franco Angeli Editore, 1984.

Geremek, Bronislaw: *Usmiljenje in vislice. Zgodovina revščine in milosrčnosti*. Ljubljana: Fakulteta za podiplomski humanistični študij (Studia Humanitatis), 1996.

Giuda Scematica Istriana. Lamanacco per l'anno 1881. Anno quarto. P. Mora ed., 1881.

Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi (HC): volumen I. Patavia, 1968.

Kandler, Pietro: *Codice Diplomatico Istriano*. Trieste: Loyd Adriatico S.p.a. [Tipografia Riva S.p.a.], 1986.

Lavrič, Ana: *Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja o koprski škofiji iz leta 1579*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta, 1986.

Luglio, Vittorio: *L'antico vescovado giustinopolitano: Tredici secoli di storia attraverso i vescovi e le chiese dell'antica diocesi di Capodistria*. Trieste: Luglio [Tipografia Tergeste – Trieste.], 2000.

Majer, Francesco: *Inventario dell'Antico archivio Municipale di Capodistria*. Capodistria: Cobol Priora, 1909.

Mollat, Michel: *The Poor in the Middle Ages: An Essay in Social History*. New Haven, London: Yale University press, 1986.

Naldini, Paolo: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije: Škofija, 2001 (urednik Darko Darovec).

Pachera, fra Sergio M., Vescia, fra Tiberio M.: *I servi di Maria in Istria*. Trieste: Istituto Regionale per la Cultura Istriano-Fiumano-Dalmata, 2005.

Regolamento per l'ospedale civico e per l'unità casa di ricovero di Capodistria. Capodistria, 1871.

Rogoznica, Deborah: Razvoj zdravstvene organizacije in zdravstvenega zavarovanja v koprskem okraju 1945–1954. V: *Annales, Series historia et sociologia*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, letnik 14, 2004, str. 47–60.

Rogoznica, Deborah: Posebnosti zdravstvene organizacije in sistema zdravstvenega zavarovanja na območju slovenskega dela cone B STO. V: *Cona B Svobodnega tržiškega ozemlja 1947–1954, Zbornik ob 50-letnici priključitve cone B STO Jugoslaviji*. Koper Pokrajinski arhiv Koper, 2004, str. 109–128.

Schiavuzzi, Bernardo: Le istituzioni sanitarie Istriane nei tempi passati. V: *AMSI (Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria)*. Parenzo: Società istriana di archeologia e storia patria [Tipografia Gaetano Coana], vol. VIII, fascicolo 3–4, 1892, str. 315–407.

Statut koprskega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668 (STKP): za objavo priredil Lujo Margetič. Koper/Capodistria: Pokrajinski arhiv Koper, Rovinj/Rovigno: Center za zgodovinske raziskave, 1993.

Vodnik po fondih in zbirkah Pokrajinskega arhiva Koper (ur. Bonin, Zdenka). Koper: Pokrajinski arhiv Koper, 2006.

SUMMARY

OLDER ARCHIVAL RECORDS ON HEALTH CARE SERVICES KEPT IN REGIONAL ARCHIVES KOPER WITH EMPHASIS ON THE OPERATION OF POORHOUSES FROM THE 13TH TO THE EARLY 20TH CENTURY

Preventive health care was of great importance to the Republic of Venice. The town had the best doctors from recognised universities (e.g. Padua). Due to diversified commercial contacts with Middle East countries and North African countries where plague epidemics were often breaking out, Venetians started building lazarets (the 1st one was built on the island in Venetian lagoon in 1423) and other warehouses where goods were stored for a certain period. They also established special judiciaries of health office (Provveditori alla Sanità as permanent office was established in 1485) responsible for preventive health care of townspeople. Health care supervisors carefully monitored the situation across the Mediterranean as well as in the Venetian hinterland. Upon the occurrence of plague or any other infectious disease, swift action and necessary measures to protect the population were taken. Ships and merchants were diligently examined, especially those that came from areas where the infectious disease was spreading. The period of quarantine was extended to 40 days and they took measures to ensure nobody was allowed to transport cargo to or from the port without a health card. The Senate also established health offices in provinces. Thus, on 27. 2. 1576, Health office (Procuratori della Sanità; composed of 3 officials) was established in Piran; on 25. 3. 1577 the head office health care for the province (Sede di Sanità) was established in Koper. Officials supervised arrivals and departures of ships in city's ports and berths on private piers. Upon breakout of an infectious disease, they took different measures to prevent the spread of the disease (e. g. strict control; in front of the town a galley was anchored which at the same time served as a trade exchange and quarantine. Istrian towns have a long tradition of organized health care. Following the example of Venice, hospitals were organized in the cities already in the 13th century. Piran hospital was established at the end of 1222, the one in Koper in 1262, and the establishment of hospital in Izola can probably be traced to the 13th century. Koper commune established St. Nazarius hospital at the town en-

trance, in which pilgrims, the poor, the lamed, the handicapped since birth, foundlings, and the sick found shelter. Townspeople donated bread, wine, and oil to the hospital in order to support 10 poor persons, as well as other income of 13 lire. Hospital administration consisted of two procurators, who had to be elected every year in the Great Town Council, and prior who received 6 pounds a year. Maid took care of the sick and the poor, while priest performed Mass in the hospital every day. Since the financial situation of the hospital deteriorated, in 1454 the commune authorities entrusted the management to the most prominent Brotherhood of St. Anthony the Abbot in Koper. Upon the visitation of bishop Agostino Valier of Verona in 1580, the hospital had income of 2000 lire. The hospital admitted the poor of both genders, foreigners, patients, and foundlings. They were kept in the hospital until their numbers swelled to the point when they were sent with a nurse to Venetian orphanage. The hospital building was well maintained. The below room with beds without bedding was empty, while the upper part had six rooms, five of which were furnished with mattresses, sheets, and blankets. The sick were treated by the commune doctor and surgeon. In Zubenaga district in the other part of the town, Marco Trivisano founded the hospital of St. Mark for women in the 14th century. In 1580, the facility included church dedicated to St. Mark the Evangelist, and a narrow courtyard with modest cells along the sides. At that time, the hospital had 830 lire in its treasury; at the founder's request, it received 126 lire every year. However, these were its only source of income. Although eight poor women should be supported by the hospital, there were only six at that time. Even later, the financial situation of the hospital did not improve, and around 1700, women were offered only overnight accommodation, whereas food was also provided in the past. The first known doctor to date in Koper was ser Benvenuto who worked as a doctor in Koper in 1310. The 1423 statute governed commune doctor's remuneration; he received 3 pounds of small notes every time he left town in the event of an offence. The doctor and surgeon, who had to notify podesta of any violent injury as well as of ordinary injuries they had treated, had to be approved at least from 1452 onwards every year 3 months prior to the end of their service by a large majority in the Great Town Council. In 1602, the Venetian doge Nicolo Grimani raised the doctor's salary from 120 to 200 ducati, while the Great Town Council of Koper decided at the meeting in 1661 that medical service in the town could be performed only by foreigners. Santori Santori should be noted as one of the numerous important doctors of Koper who is regarded as the great medical researcher and writer of the 16th century. In addition to praying to Mary and the deceased, the friars of the Servite monastery, who settled in the city in 1454, performed Mass and preached, however, special attention was paid to the spiritual care of pilgrims, the poor, and the sick. Since there were few friars in the monastery, it was abolished at the end on the 18th century. After conquering the city, the Austrians set up a military hospital in the empty building of the Servite monastery in 1801, and the church became a temporary prison for criminals. When Istria came under the French rule and numerous brotherhoods, which had managed poorhouses until then were abolished, charity congregations were founded in cities. Congregation in Koper had to focus primarily on taking care of foundlings while it also cared for the poor and mentally ill in Koper. The St. Nazarius hospital with the orphanage was moved to the former monastery in 1810, whereas the church was converted into a warehouse in 1850. Because of the abolition of the annual contribution of seven Istrian municipalities for the orphanage of Koper in 1813 and outstanding debts from the period of French rule, the hospital got into financial difficulties which were resolved only in the mid-19th century after acquiring the income of the abolished Brotherhood of St. Anthony Abbot and when it was granted the national status of a shelter for the poor and treatment of patients. The hospital was renamed to town hospital. Regulations for the town hospital were written by Dr

Giovanni Andrea de Manzoni who was the municipal representative and district physician. The hospital was managed by directorate while the municipality financed two doctors with a degree in medicine and surgery and with the knowledge of obstetrics from the public purse. They received 600 florins per year for their work. They were obligated to treat the town poor, along with patients and care recipients of the town hospital free of charge. The town also paid two midwives, one in the town, and the other for tax municipality of Lazaret in order for them to help poor birthing mothers free of charge. In 1880s, the city had two pharmacies. As insinuations of irregularities in the hospital were spreading through the town, the merchants who supplied it with meat and bread stated more than 2000 florins of unpaid bills, the municipal representation urged the directorate to prepare a detailed balance. In view of the above-mentioned difficulties, imperial-royal interim leadership in Trieste invited the sisters of the Third Order of St. Francis to the town in 1886. Until 1915, the sisters of the Third Order of St. Francis were responsible for managing hospitals, caring for patients and helping the poor. Since they were Italian citizens, they had to leave the city after Italy entered the war despite exemplary care for patients. In the mid-19th century, a charity nursery school for children (between the ages of 3 and 6) and Grisoni charity institution (for children from 6 to 20 years old) were established in the town where children acquired qualifications, while girls received dowry (at first, 105 florins, and later 210 florins) upon leaving. The evolution of society is reflected in its attitude towards people who are in need the most, and foundlings and orphans most certainly belong among them. The more the society is sophisticated and educated the more sensitive it is to the problems of other people and tries to face such difficulties and overcome them. Wealthy individuals and various secular institutions were the first to offer help with the care of helpless children and youth. From the beginning of the 19th century and onwards however, public authority in the spirit of Enlightenment also became involved in resolving these problems, namely through its legislation, establishment of foundling institutions, organizing foster care, opening nursery schools, and including children in schools. Although far from modern social politics, the foundations for more equal treatment of the most deprived population group were laid.